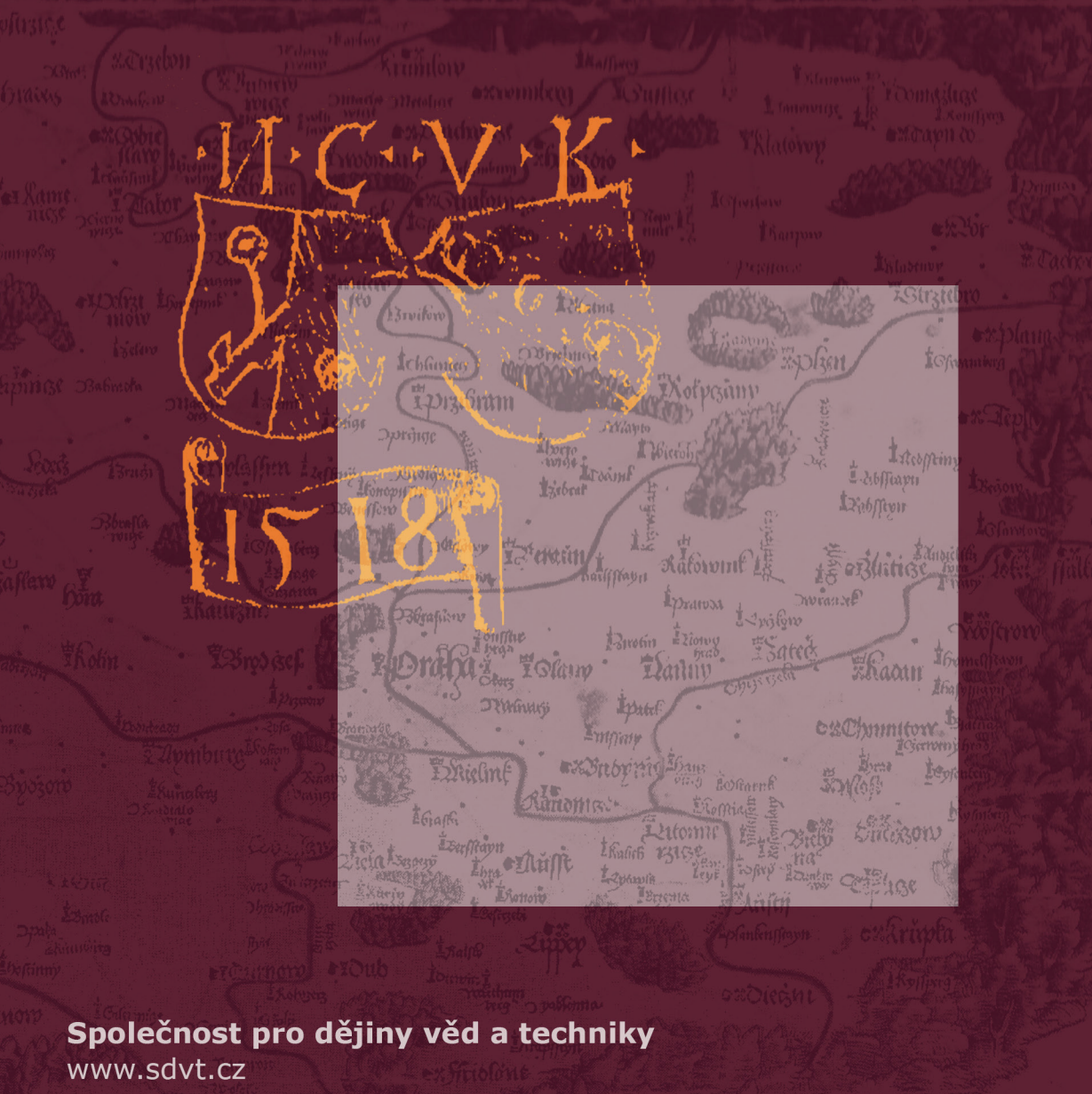

DVT

2018/1
ročník/volume LI

Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

Společnost pro dějiny věd a techniky
www.sdvt.cz

OBSAH

ÚVODEM DO ROKU 2018

- 3 Klaudyánově mapě je 500 let • JIŘÍ MARTÍNEK

ČLÁNKY

- 10 Wardian case – Wardova schránka, jednoduchý vynález, který změnil svět • JAKUB KOCUREK
32 Fotodokumentace života Československé akademie věd v prvním desetiletí její existence – Reportáže ČSAV a AV ČR • VLASTA MÁDLOVÁ

RECENZE

- 57 Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 2015. Berlin/Boston, 2016 • JIŘÍ JINDRA
60 Max-Planck-Gesellschaft. Jahresbericht 2016 • JINDŘICH SCHWIPPEL

KRONIKA

- 62 Seminář Moderní elektroanalytické metody na Albertově • JIŘÍ JINDRA
62 Dějiny hutní výroby v Čechách • JIŘÍ JINDRA
63 Kolokvium Vizualita – věda – vnímání • LUCIE ČERMÁKOVÁ

ZPRÁVY

- 64 Zprávy z literatury

CONTENTS

AS AN INTRODUCTION TO 2018

- 3 Klaudyán's map is 500 years old • Jiří Martínek

PAPERS

- 10 Wardian case, simple invention that changed the world •
JAKUB KOCUREK
32 Photo-documentation of the Czechoslovak Academy of Sciences in
the first decade of its existence • VLASTA MÁDLOVÁ

REVIEWS

- 57 Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 2015.
Berlin/Boston, 2016 • JIŘÍ JINDRA
60 Max-Planck-Gesellschaft. Jahresbericht 2016 • JINDŘICH SCHWIPPEL

CHRONICLE

- 62 Workshop Modern electroanalytical methods on Albertov •
JIŘÍ JINDRA
62 History of metallurgical production in Bohemia • JIŘÍ JINDRA
63 Colloquium Visuality – Science – Perception • LUCIE ČERMÁKOVÁ

REPORTS

- 64 Reports from literature

COVER *500 years of Klaudyán's map of Bohemia*

Klaudyánově mapě je 500 let

Jiří Martínek

Klaudian's map is 500 years old. 500 years ago, in 1518, the first printed map of Bohemia was published. Its author was Mikuláš Klaudyán († cca 1521), physician and printer from Mladá Boleslav. The cca 1:618 000 scale map is rich in decoration and is not only a cartographic but also an art piece.

Keywords: Klaudian's map • history of cartography • Nicolaus Claudianus

V záplavě osmičkových výročí, připadajících na tento rok, vedle politických poněkud zapadají kulturní. Například jistá událost, stará pět set let – rok 1518 je totiž datum, které je uvedené na první mapě Čech. Toto dílo mladoboleslavského lékaře a tiskaře Mikuláše Klaudyána navíc není jen prací odbornou, ale svým výtvarným provedením se nesmazatelně zapsalo i do dějin českého výtvarného umění a kultury vůbec.

Zobrazení Evropy na mapě je samozřejmě záležitostí, která se táhne dlouho do historie. Již Ptolemaiova mapa, vytvořená slavným řeckým kartografem a astronomem ve 2. století našeho letopočtu, zachycovala i území střední Evropy, byť tehdy ještě bez slovanského osídlení. Rozeznat na ní lze některá pohoří, obklopující českou kotlinu (např. *Sudéta oré* – nynější Krkonoše, *Gabréta oré* – Šumava) či hlavní řeky; ale pro zachycení sídel je tato mapa „poněkud“ zastaralá. Je na ní sice řada sídelních objektů, například Kasurgis či Meliodunon, ale jejich lokalizace je v lepším případě sporná, v horším nemožná.

Středověké mapy pak až na výjimky zachycovaly střední Evropu jen schematicky, maximálně s nějakými hlavními řekami, vñencem hor a nejdůležitějšími městy – tot vše. Na mapy malého měřítka se ostatně nemohlo o moc víc ani vejít. Teprve na počátku renesance začínají mapy být podrobnější: Etzlaubova mapa „Das ist der Weg nach Rom...“ z let 1500–1501 (v několika verzích) zachytila přes dvě desítky měst, až do velikosti řekněme Berouna či Telče, opět charakteristický horský rámeček a také aspoň nejdůležitější cesty, po nichž se mohl poutník do Říma (adresát mapy) ubírat. I proti této mapě ale bylo Klaudyánovo dílo z roku 1518 takřka revolučním posunem.

Kdo byl Mikuláš Klaudyán,¹ jemuž vděčíme za první českou mapu? O jeho mládí a původu nevíme zřehla nic: jen někdy se spekuluje, že se původně jmenoval Kulha,

¹ Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky – I. díl: Mapy českých zemí do poloviny 18. století. (K. KUCHAR). Praha, ÚSGK, 1959, s. 9–13; Milan KAVALÍR.

stejně tak to ale může být přezdívkou odvozená od jeho fyzické podoby. Stejně tak není známo, kde se vyučil lékařské profesi. Až na počátku 16. století se „Mistr Mikuláš Klaudyán, člověk učený“ (jak jej označil Jan Blahoslav) objevuje v řadách Jednoty bratrské v Mladé Boleslavi. V roce 1507 je poprvé doložen v Norimberku, kde tehdy dozíral na tisk jedné z bratrských *Apologií*. O čtyři roky později pak byl spolu s Vavřincem Votickým vyslán do Antverp k slavnému humanistovi Erasmovi Rotterdamskému; měli požádat o rozsudek, zda učenec našel v učení Bratří bludy. Erasmus si vyžádal čas na rozmyšlenou (Klaudyán během této doby procestoval severní Německo) a pak vydal vpravdě šalamounskou odpověď, že žádné bludy nenalezl, ale vydat svědectví o tom není třeba, ba je to nebezpečné jak pro něj, tak pro Jednotu.

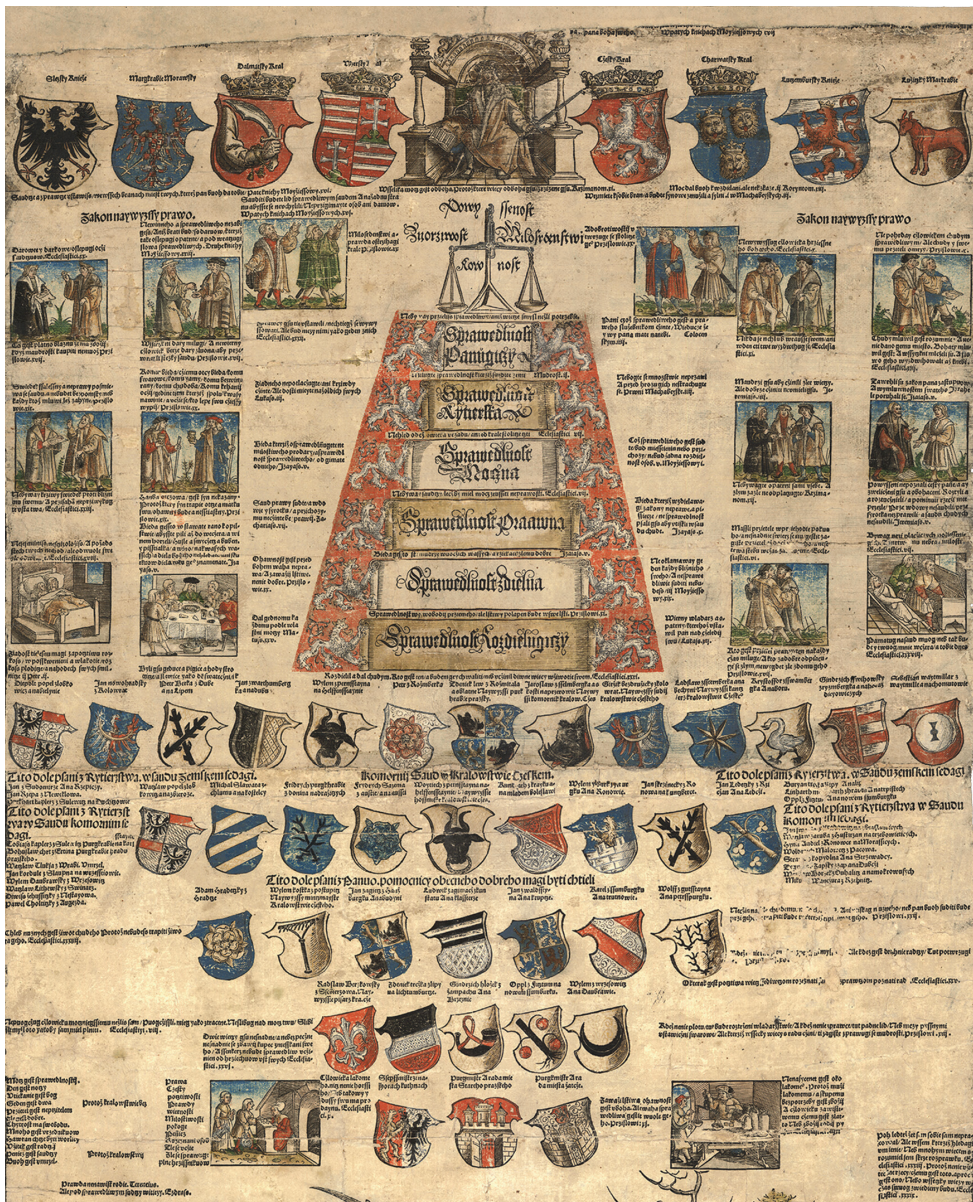
Většinou se v nepočetných pramenech ale s Klaudyánem setkáváme jako s vydavatelem a tiskařem;² například roku 1517 vydal v Norimberku dílo Jana Černého *Kniha lékařská, kteráž slove herbář aneb zelinář*, příštího roku svou mapu. Asi v první polovině roku 1518 také založil vlastní tiskárnu v Mladé Boleslavi – snad proto, že v Norimberku byl jako kacír nežádoucí –, kde začal překladem Nového zákona, dále vydal některé další části bible či úryvky ze starověkých autorů (např. ze Seneky). Svou lékařskou profesi nezapřel roku 1519, když vydal (s bohatými dřevorytovými ilustracemi) překlad spisu Eucharia Rhodana-Röszlina *Zpráva o naučení ženám těhotným a babkám pupkořezným netoliko prospěšná, ale také potřebná*. Mikuláš Klaudyán zemřel nejspíše koncem roku 1521, když v srpnu toho roku v Lipsku, zasaženém morem, sepsal svou poslední vůli: z ní víme, že u Mladé Boleslavi vlastnil dvůr Vodice, a také dům v Praze, který odkázal synu Janovi.

Klaudyánova mapa byla vytištěna v Norimberku roku 1518, ale vyhotovena byla již asi o dva roky dříve; již v lednu 1517 totiž kontrolovala norimberská městská rada, zda v mapě není něco kacířského. O účelu, k němuž byla vydána, se můžeme jen dohadovat, snad byla zamýšlena skutečně jako cestovní mapa (indicií by mohla být orientace směrem k jihu, podobně jako u dalších cestovních map té doby). Předlohou jí byly zřejmě mapy střední Evropy od Mikuláše Kusánského a výše zmíněného Erharda Etzlauba, ale ze značné části ji Klaudyán vytvořil sám³ – už proto, že oproti

Několik poznámek o tzv. Klaudyánově mapě Čech z roku 1518 a významu starých map jako historického pramene. *Historická geografie*, 24, 1985, s. 7–30; Eva SEMOTANOVÁ. *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha, LIBRI, 2001, s. 60–62, 248–249.

² Mirjam BOHATCOVÁ. Vydavatel a tiskař Mikuláš Klaudyán (Norimberk 1511 – Mladá Boleslav 1519). *Časopis Národního muzea v Praze, řada historická*, 148, 1979, s. 33–69; Eva PEŠKOVÁ – Karel HERČÍK – Jana VOLFOVÁ – Přemysl SÍŘÍNEK – Pavel SOSNOVEC. *Klaudián*. Mladá Boleslav, Společnost Mikuláše Klaudiána, 2016.

³ Klaudyánovo autorství usuzujeme z toho, že u mapy je jeho erb; přímý důkaz o tom, že je skutečně autorem, chybí, nikde ale není zmiňováno, že by tvůrcem byl někdo jiný, a minimálně idea je samozřejmě Klaudyánova.

inspiracím je mnohem podrobnější. Po technické stránce jde o kolorovaný dřevorez. Tisk má rozměry 64×126 cm, ale vlastní mapa zabírá jen její spodní třetinu. V horní části se nalézá obraz krále Ludvíka Jagellonského a erby zemí, kterým vládne, pod ním alegorie spravedlnosti, pět řad erbů nejvyšších zemských hodnostářů⁴ a konečně dva obrazy: jeden znázorňuje vůz, k němuž jsou z obou stran zapřaženi koně, táhnoucí na obě strany (alegorie neutěšených náboženských poměrů v Čechách), druhý zachycuje přepadení kupeckého vozu. Výklad těchto znamení už zaměstnal řadu badatelů různých generací.

Vlastní mapa má rozměry 46×55 cm a má jižní orientaci. Obraz zeměpisné sítě je velmi deformovaný, proto lze mluvit jen o přibližném měřítku (uvádí se jako 1:618 000). Říční síť je v zásadě správná, hory jsou naopak jen naznačeny (jediný název, vztahující se k horám, je *krkonos*). Celá mapa je protkána sítí cest, snad do-
datečně dokreslenou, se značkami po 1 míli (u Klaudyána po 9 1/2 km). Celkem je v mapě zachyceno 280 sídel, která lze všechna bezpečně určit: u měst je rozlišeno, zda se jedná o královské či poddanské, a také převládající náboženství v něm (katolic-
tví či podoboží). V levém horním rohu jsou umístěny dva erby, jeden Klaudyánův (s iniciálami N. C.), druhý s iniciálami V. K., náležícími některému z Klaudyáno-
vých spolupracovníků (snad mladoboleslavský radní Vaněk Kovář, spíše ale nakladatel Andreas Kaschauer),⁵ a onen letopočet 1518.

⁴ Někdy dokonce je erbovní výzdoba pramenem sama o sobě – třeba u rodu šlechticů z Chlumu prvně dokládá užití jména Slavata jako příjmení. K erbům na mapovém listě viz Pavel R. POKORNÝ. K heraldické výzdobě tzv. Klaudyánovy mapy Čech. *Z dějin geodézie a kartografie*, 10, 2000, s. 5–9.

⁵ Josef VOLF. Co znamená zkratka V. K. na Klaudyánově mapě z r. 1518. *Časopis Národního muzea*, 113, 1939, s. 126–131.

Z původního vydání se dochoval jediný exemplář – ten, který kdysi vlastnil učený piarista z 18. stol. Gelasius Dobner a věnoval jej svému příteli, litoměřickému biskupu Valdštejnovi. Mapa se pak až do 20. století nacházela v biskupské knihovně, nyní je uložena v litoměřickém Státním oblastním archivu, kde byla také v 60. letech restaurována. Na spodní části je na malém kousku (v oblasti Jičína) trochu poškozená, což je vidět i na všech dnešních reprodukcích.

Klaudyánovo dílo bylo mnohokrát kopírováno, např. ve starších vydáních *Kosmografie* Sebastianiana Münstera (i v české verzi Zikmunda z Puchova z roku 1554), jednak v rukopisných kopiích, z nichž nejmladší, Kreibichova a Frindova, jsou ještě z 19. století. Z cizích kartografů ji vydal Gerhard Mercator i boloňský rytec Zalteri.⁶ Právě Zalteri ji v 60. letech 16. století jako jediný převehl do mědirytu (všechny

⁶ Karel KUCHAR. Zalteriho kopie Klaudyánovy mapy. *Kartografický přehled*, 11, 1957, s. 112–119.

ostatní verze jsou dřevořezové) a dal ji severní orientaci, dnes běžnou. Mapa se tak přiblížila mladší mapě Crigingerově, ale italský rytec v ní udělal značné množství chyb (např. ve východních Čechách vytvořil dvě města *Gradec a Traloue*).

Summary

Klaudyan's map from 1518 (500 years ago) is the oldest printed map of Bohemia: it was made by a doctor and printer from Mladá Boleslav, Mikuláš Klaudyán. The map has dimensions of 46x55 cm, south orientation and a scale of approximately 1: 618,000: it occupies only about one third of the whole print. In the upper part is a portrait of King Ludovicus of Jagiellon, a number of coats of land and leading nobles, etc. Quality map (all of the sites that have been mapped can be precisely determined) has been repeatedly copied over the next decades: other maps of Bohemia have been created after more than 50 years. Klaudyán's map is not only a cartographic but also an art piece.⁷

Author's address:
Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Prosecká 76, 190 00 Praha 9

⁷ Poděkování za poskytnutí reprodukce mapy a souhlasu s jejím publikováním náleží Biskupství litoměřickému. Článek vznikl s podporou Ministerstva kultury ČR v rámci programu NAKI II, projekt č. DG18P02OVV065 (*Živá mapa: Topografie dějin přírodních věd v českých zemích*).

Wardian case – Wardova schránka, jednoduchý vynález, který změnil svět

Nathaniel Bagshaw Ward a jeho vynález v kontextu dobové vědy, společnosti a kultury¹

Jakub Kocurek

The Wardian case, simple invention that changed the world. The article deals with a key invention by N. B. Ward for successful plant introductions – the *Wardian case*. The personality of Dr. Ward and his invention are presented within the context of the science and culture of the British Victorian era. The multiple problems linked to plant introductions in the pre-Wardian times, the later application of the *Wardian case* for the spread of cash crops, as well as its fashionable modifications and role in the Pteridomania are discussed.

Keywords: Wardian case • N. B. Ward • plant transports • plant introductions • British Empire • plant trade

Úvod

Dějiny viktoriánské éry v Británii patří mezi velmi studované a co do počtu odborných publikací dobře zmapované období. Zájmu se těší jak politické dějiny, tak i řada kapitol dějin kulturních. Přesto i zde najdeme témata, kterým bylo věnováno pozornosti podstatně méně. Takovýmto tématem jsou transporty rostlin za účelem jejich introdukce, kdy se jednalo jak o ekonomicky významné plodiny, tak o rostliny ornamentální. Tento článek se zaměřuje na klíčový vynález nezbytně nutný pro tyto introdukce – Wardovu schránku. S použitím dobových pramenů, a to textů z pera jeho vynálezce N. B. Warda, písemných reakcí dobových botaniků a dalších zainteresovaných osob, je tento vynález představen v kontextu dobové vědy a společnosti a ukázán jeho dopad na další sféry života. Zatímco v Británii existuje řada knih zabývajících se fenoménem introdukcí exotických rostlin, v češtině je toto téma zcela opomíjené. Anglické publikace se většinou navíc pohybují na hranici mezi odbornými a populárně naučnými ([9], [13], [23]). Technické vynálezy,

¹ Článek vychází díky finanční podpoře grantu poskytnutého GA UK č 269415, s názvem *Plant hunting (lov rostlin) jako fenomén vědy, kultury a mentality 19. a raného 20. století*, řešeného na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

které tento proces umožnily, jsou zde většinou pojednány stručně a bez zařazení do širšího kontextu.

1. Transporty rostlin a problémy s tím spojené

Rostliny vzbuzovaly zájem lidí už od pradávna, a to jak rostliny užitkové poskytující potravu, oděv či léčivé substance, tak i rostliny ornamentální užívané na ozdobu lidí, jejich příbytků či jako obětiny.

S rostoucí vypěstlostí a organizovaností lidské civilizace se ekonomicky či esteticky zajímavé rostliny a jejich produkty začaly šířit a rovněž se staly předmětem obchodu. Není divu, že se recipienti rostlinných produktů začali vydávat k jejich zdrojům ve snaze opatřit si rostliny samotné a zavést jejich pěstování. Za první takovou organizovanou a především dokumentovanou výpravu v dějinách se považuje výprava starých Egyptanů, kteří se na popud královny Hatšepsut vydali roku 1495 př. n. l. do země Punt s cílem opatřit rostliny kadidlovníku (*Boswellia spp.*).² Výprava byla úspěšná a máme ji dobře doloženou díky reliéfům v zádušním chrámu této panovnice v Dair el Bahir nedaleko Karnaku. Jsou na nich vyobrazeni Egyptané nakládající spletené rákosové košíky s malými stromky do lodí (viz obr. 1).³ Přestože se situace, kdy se obyvatelé jedné části světa vydávali v honbě za důležitými rostlinami do části jiné – s rostoucím pokrokem čím dál tím vzdálenější – ještě mnohokrát v dějinách opakovala, technické prostředky používané pro tyto transporty se od dob královny Hatšepsut až do 19. století příliš neměnily.

Svět Evropanů stejně jako úroveň jejich botanického poznání se od starověku stále rozšiřoval. Tento proces pak prudce akceleroval v souvislosti se zámořskými objevy 15. a 16. století. Po těchto objevech začaly z Amerik i Asie proudit nové rostliny ve velkém. Jednalo se o nové plodiny (např. brambory, rajčata, tabák) i rostliny ornamentální (např. jiriny, lichořeřišnice). Mohlo by se zdát, že celý proces byl bezproblémový a jaksi přirozený. Opak je však pravdou. John Lindley píše:

*Představa, jež se zdá, že existuje, a to že vyjmout nějakou rostlinu z její půdy, zasadit ji do čerstvého substrátu, vložit do dřevěné bedny, umístit ji na palubu lodi a svěřit ji do péče jakéhosi [námořního] důstojníka, je dostačující, je ze všech nejvíce mylná a vedla k nejvíce zničujícím následkům.*⁴

² Země Punt se nejspíše nalézala v oblasti Afrického rohu, tzn. dnešní státy Etiopie, Eritrea, Džibutsko a Somálsko. Není jasné, zda se jednalo o kadidlovníky či o myrhovníky (*Commiphora spp.*).

³ [3, s. 243]. Přeložil (i další citáty) autor.

⁴ [10, s. 193].

Transfery rostlin přes polovinu zeměkoule na pomalých plachetnicích vydaných napospas rozbouranému oceánu byly vždy technicky značně problematické. Nástrahy spojené s transportem rostlin po moři nejlépe dokumentují speciální manuály,⁵ zápisky a rady sepsané v druhé polovině 18. a prvních desetiletích 19. století v Británii, která se tehdy stala koloniální velmocí mající državy po celém světě. Tehdejší elity si brzy uvědomily obrovský ekonomický potenciál plynoucí z transportů vybraných plodin mezi koloniemi a získání zcela nových plodin (kaučukovník, chinovník a především čajovník). Britové navíc byli a jsou národem vášnivých zahradníků a právě v této době se začaly exotické zahradní rostliny stávat předmětem mání a určitým odznakem statusu pro své majitele, příslušníky aristokracie či právě se rodící střední třídy. Tato doba je zároveň obdobím prudkého rozvoje botaniky jako moderní vědy. Botanici a lovci rostlin se tak začali vydávat do odlehlých končin světa s cílem získat nové plodiny pro impérium, „extraordinární“ rostliny pro zahrady zámožných spoluobčanů i pro rozšíření botanických obzorů. Počty nových druhů i kusů dovezených rostlin prudce stoupaly, a tím byla čím dál zřetelnější daň, kterou si dlouhé transporty na rostlinách vybíraly. Na moři číhala na rostliny celá řada nebezpečí. Poddaní královny Hatšepsut převáželi kadidlovníky z jižního pobřeží Rudého moře na severní, pohybovali se tak celou dobu ve stejné klimatické zóně a vzdálenost, kterou urazili, byla sice na tehdejší dobu značná, ale v porovnání s výpravami 18. století nevelká. Století 18. a 19. nabízelo zcela jiný obraz. Většina rostlin převážených do Británie pocházela z Dálného východu, Kapska nebo jižní části jihoamerického kontinentu a všechna tato místa tak vyžadovala mnohaměsíční plavbu.

Existovaly v zásadě dvě možnosti, jak určitý rostlinný druh transportovat a úspěšně introdukovat. Buď převézt semena, hlízy či oddenky, nebo přímo živé rostliny. Většinou se botanici samozřejmě pokoušeli o obojí. A obě možnosti měly svá úskalí. Začněme u semen. Na první pohled se může zdát, že převážet semena rostlin by nemělo být nijak obtížné. Opak byl pravdou. Problémů s touto možností byla celá řada. Nejpodstatnější bylo, že klíčivost semen, a to i těch přeživších transport, byla u řady druhů mizivá, rostliny čerstvě vyrostlé ze semen byly značně citlivé a vyžadovaly velkou péči. Navíc už snaha dopravit semena do Anglie byla spojena s celou řadou dalších překážek. Pokud byla semena držena v suchu, hrozilo u některých vyschnutí; pokud ve vlhku, mohla zplesnivět či shnít. Dalším problémem byl přejezd různých klimatických pásem. Jelikož lodě nebyly nijak klimatizované, byl náklad vystaven různým vlhkostem, teplotám i délkám dne, podle oblasti, jíž loď právě projížděla. Až do otevření Suezského průplavu roku 1869 znamenala každá cesta z Asie do Evropy navíc zdoluhavé obeplouvání Afriky. Botanický náklad naložený v subtropické

⁵ Příkladem takového manuálu je již citovaná práce Johna Lindleyho [10]. Řadu rad týkající se této problematiky obsahuje i čtvrtá kapitola Wardovy knihy [20, s. 69–84].

části Asie tak obvykle čekala dlouhá cesta přes horkou a vlhkou rovníkovou zónu do podstatně chladnějšího a suššího Kapska, pak opět do ekvatoriální zóny a s obvyklou zastávkou na některém ze subtropických souostroví v Atlantiku do chladné Anglie. Plavby byly kvůli využití příznivých větrů navíc časově synchronizovány, a tak lodě přijížděly do anglických přístavů povětšinou v chladné části roku.

Whittle upozorňuje ještě na jedno nebezpečí, a to mezi námořníky oblíbené zastávky na subtropických ostrovech jižního Atlantiku; nejčastěji se jednalo o ostrov Svaté Heleny. Kapitáni se domnívali, že co je prospěšné pro posádku, prospěje i rostlinnému nákladu, a tak vykládali bedny s převáženými rostlinami na břeh. Zdejší klima navíc vzhledem k poloze na jižní polokouli s opačným ročním obdobím probudilo rostliny k růstu a semena začínala klíčit. Příjezd do chladné Británie pak většinu rostlin spolehlivě zabil.⁶

Další hrozba číhající na semena na lodích pocházela ze zvířecí říše. Představoval ji především nejrůznější hmyz, jehož vajíčka často na semenech již byla, nebo byl přítomný na lodi, eventuálně přešel z ostatního nákladu. Další podobně ničivou hrozbu představovaly krysy, které k lodím neodmyslitelně patřily. Lindley varuje ještě před jedním zvířecím nebezpečím rovněž neodmyslitelně spjatým s loděmi a námořníky, a to před ochočenými opicemi a papoušky.⁷

Většina doporučených postupů tak spočívala v co největším oddělení semen, oddenků a cibulí od vnějšího prostředí. To se většinou provádělo pomocí včelího vosku; především semena v něm mohla být přímo obalena. Menší pak mohla být eventuálně zabalena do naolejovaného papíru, bavlněné či lněné látky a opět zavoškována. Následně byla vložena do skleněné nádoby, která byla neprodyšně uzavřena.

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že by bylo jednodušší a výhodnější převážet živé rostliny. Jistě by odpadl problém s piplováním s malými rostlinkami a složitým balením semen, která nakonec ve většině případů ani nevyklíčí. Byl zde ale jiný, zcela zásadní problém: kam s nimi. Existovaly dvě možnosti, obě stejně špatné. Umístit rostliny do temného podpalubí, kde je zahubil nedostatek světla, nebo je dát na palubu, kde je zabil sláný aerosol. Výše zmiňovaná nebezpečí od prudce se měnících teplot přes hmyzí škůdce po ochočené opice navíc platily i pro transport živých rostlin a přidávaly se navíc ještě další hrozby. První můžeme souhrnně označit jako lidský faktor. Živé rostliny vyžadovaly průběžnou péči, především zalévání a také ohleduplnost, což se od drsných námořníků nezdírá holdujících alkoholu dalo stěží očekávat. S životně důležitým zaléváním byly spojeny ještě dva problémy. Jednak bylo potřeba znát přesné potřeby u každé rostliny, jednak, a především, byl na lodích často kritický nedostatek sladké vody. Právě tato skutečnost například málem

⁶ [23, s. 116].

⁷ [10, s. 195].

zmařila francouzský pokus o introdukci kávovníku na karibský ostrov Martinik v roce 1717. Gabriel de Clieu tehdy transportoval pět živých exemplářů této rostliny. Ve chvíli, kdy na lodi vypukl kritický nedostatek vody, a ta začala být na příděl, mu zbývala už jen poslední živá rostlinka. Nezbylo mu než se o svůj příděl vody dělit s tímto kávovníkem.⁸ Jeho počínání bylo korunováno úspěchem a rostlinku, jež se stala předkem všech kávovníků na ostrově, zachránil a sám se o mnoho let později stal guvernérem sousedního ostrova Guadeloupe.

S živými rostlinami se vázala ještě jedna otázka, a to v čem je převážet. Nejlepší možností bylo transportovat je v keramických květináčích. Ty jsou ale, s ohledem na nákladku a vykládku, nešetrné zacházení během plavby a časté bouře, vzhledem ke své křehkosti, krajně nevhodné. Rostliny tak byly transportovány v nejrůznějších dřevěných bednách často vylepšených o různé pokusy o zakrytí. I přes všechna výše zmiňovaná úskalí část semen i živých rostlin transport ze zámoří přežila a Evropané se mohli neustále těšit z dalších a dalších dosud neznámých rostlin. Poměr mezi naloženými a přeživšími rostlinami a semeny byl ale neslavný, což mělo i značný ekonomický dopad projevující se v enormních cenách přeživších rostlin. Právě pokusem vyčíslit tento ekonomický aspekt zakončuje svůj dopis adresovaný Horticultural Society chirurg Východoindické společnosti působící roky v Macau John Livingstone:

Jsa bez dat pro přesnou kalkulaci, musím se spokojit s co nejpřesnějším odhadem, který jsem na základě svých vlastních znalostí a pozorování schopen udělat. Z toho usuzuji, že tisíc rostlin je ztraceno pro jednu, která přežije cestu do Anglie. Průměrná cena rostliny v Kantonu včetně nádoby a dalších nezbytných výdajů je 6 šilinků a 8 penic, z toho vyplývá, že každá rostlina [úspěšně] dopravená do Anglie musela být introdukována za enormní cenu přesahující 300 liber.⁹

Zde je nutno uvést, že se jedná skutečně o odhad a je pravděpodobně poněkud přehnaný. Livingstone byl sice kromě svých lékařských povinností dopisujícím členem Horticultural Society, měl výborný přehled o tom, co se nakládá na lodě, a navíc měl výborný pozorovací talent, ale informace o tom, v jakém stavu dorazily zásilky rostlin do Anglie, měl pouze zprostředkované korespondencí.

Situace s transporty rostlin se ale měla na sklonku 20. let 19. století výrazně proměnit díky jednomu muži a jeho vynálezu. Tím mužem byl Nathaniel Bagshaw Ward.

⁸ [20, s. 72–73].

⁹ [9, s. 200–202].

2. Doktor Ward a jeho vynález

Nathaniel Bagshaw Ward se narodil roku 1791 ve čtvrti doků na východě Londýna (dnešní Docklands). V tehdejší době se jednalo o chudou přístavní čtvrť zamořenou kouřem z vsudypřítomných továren. S pochmurností čtvrtě ostře kontrastoval neustálý proud exotického zboží a lidí přivážených loďmi z celého světa. Právě realita rodné čtvrti v mnohém přispěla k Wardovu objevu. Jako malého chlapce ho prostředím plné námořníků a lodí připlouvajících z dalekých zemí fascinovalo a brzy v něm vyvstala touha stát se námořníkem. Toto přání zcela zděsilo jeho otce Stephana Smithe Warda, respektovaného lékaře, který chtěl, aby syn profesně kráčel v jeho šlépějích. Wardův otec se rozhodl pro velmi razantní a z pohledu dnešního rodiče těžko představitelný krok, jak syna z jeho touhy stát se námořníkem vyléčit. Ve věku 13 let ho poslal samotného lodí na Jamajku. Otcí odvážný plán vyšel, malý Nathaniel byl z tvrdého života na lodi zděšen a od zamýšlené námořnické dráhy nadobro upustil. Později se opravdu stal lékařem a nikdy už do žádných exotických zemí necestoval.¹⁰ Na Jamajce ho ale uchvátila bujná tropická vegetace, a to zejména palmy a kapradiny. Vášně pro botaniku a kapradiny zvláště mu pak zůstala na celý život. Když se nevěnoval své lékařské praxi, s oblibou botanizoval v okolí Londýna ať už sám, či se pravidelně účastnil botanických vycházek organizovaných Society of Apothecaries (Společnost lékárníků) pod vedením věhlasného Thomase Wheelera.¹¹ Jako typický vzdělaný Brit počátku 19. století se zajímal i o další odvětví biologie, jako byla entomologie, a záhy se začal zabývat i experimenty s mikroskopy, které v této době byly poprvé dostupnější širší veřejnosti. Samozřejmostí bylo jeho členství v dobových učených společnostech. Byl členem Society of Apothecaries, kde působil nejdříve mezi lety 1836–1854 jako *Examiner of Botany*, roku 1855 se stal *Masterem* a posléze zde působil i jako *Treasurer* (pokladník). Zároveň byl jedním z původních členů a londýnským sekretářem Botanical Society of Edinburgh. Roku 1839 spoluzaložil Microscopical Society of London, jejíž členové se účastnili proslulých mikroskopických soirée ve Wardově domě na Wellclose Square.¹² Tato společnost nebyla nějakou obskurní záležitostí, neboť hned jejím prvním prezidentem se stal věhlasný biolog a anatom Sir Richard Owen, jeho následovníkem ve funkci byl slavný viktoriánský botanik a průkopník zahradnictví John Lindley.¹³ Společnost

¹⁰ [18, s. 655].

¹¹ [2, s. 324].

¹² [18, s. 655].

¹³ Viz <http://www.rms.org.uk/about/history-of-the-rms/past-presidents.html>

navíc roku 1866 získala status *Royal Charter*, královský patronát, a pod jménem Royal Microscopical Society existuje jako respektovaná vědecká instituce dodnes.¹⁴

Ward, ač proslulý svým herbářem o 25 000 položkách,¹⁵ rostliny samozřejmě pouze nesbíral a neukládal do herbářů, ale pokoušel se je i pěstovat. Právě v tomto bodě do hry opět zasáhlo prostředí londýnských Docklands. Wardův pokus vysadit na permanentně mokrou zeď za domem různé druhy kapradin a mechů skončil totálním fiaskem, když mu všechny kapradiny záhy zahubil znečištěný vzduch plný továrního kouře a sazí. Řešení tohoto problému objevil Ward náhodou o pár let později. Jak již bylo zmíněno, jeho přírodovědný zájem se neomezoval pouze na rostliny a amatérsky se zabýval i hmyzem. A tak, když jednoho letního dne roku 1829 našel kuklu mûry, rozhodl se, že ji nechá vylíhnout. Okolnosti tohoto objevu popisuje Ward takto:

*Náhoda mě před čtyřmi nebo pěti lety přivedla k experimentům s pěstováním kapradin atd., v uzavřených skleněných nádobách. Došlo k tomu za těchto okolností. Vložil jsem kuklu lišaje do vlhkého substrátu ve velké láhvi přikryté víkem. Když se motýl po asi měsíci vylíhl, objevil jsem na povrchu substrátu jednu nebo dvě maličké snítky vegetace. Byl jsem zvědav na vývoj rostlin v takto omezených podmínkách a umístil jsem láhev za jedno ze svých oken směřujících na sever. Jedna z rostlin se ukázala být *Poa anua* a druhá *Nephrodium* [*Aspidium* Sotz.] *filix-mas*. V tomto stavu přežily více než tři roky, během kterých jim nebyla dodávána žádná voda a ani víko nebylo odklopeno. Kapradina produkovala 4 nebo 5 výhonků ročně a *Poa* druhý rok vykvetla, ale semena nedozrála. Obě rostliny nakonec uhynuly v důsledku průniku dešťové vody způsobeným zreznutím víka. Tento pokus jsem opakoval s jednoznačným úspěchem s více než 60 druhy kapradin.*¹⁶

Doktor Ward začal okamžitě experimentovat s pěstováním nejrůznějších rostlin v různě velkých skleněných nádobách. Zatímco ve výše popisované první nádobě vydržely rostliny přes tři roky, Wardův syn uvádí, že rostliny v jedné z nádob jeho otce nebyly zality 18 let.¹⁷ Ve svých experimentech brzy přešel od lahví k prostornějším objektům. A tak se zrodila Wardova schránka, jeden z klíčových vynálezů pro transporty a také pěstování rostlin. Princip byl jednoduchý. Na dřevěné podsaď se substrátem byly v litinové nebo dřevěné konstrukci zasazeny skleněné tabulky, přičemž celý objekt byl co nejtěsněji uzavřen. Jednalo se v podstatě o jakýsi mobilní skleník. Hlavní výhodou bylo, že Wardova schránka rostliny izolovala od nepříznivých vnějších vlivů (vítr, znečištěný vzduch). Rostliny byly v teple a voda v nádobě

¹⁴ Viz <http://www.rms.org.uk/about/history-of-the-rms.html>

¹⁵ [5, s. 276].

¹⁶ [19, s. 207].

¹⁷ [19, s. 9].

neustále cirkulovala, během dne se vypařovala a během noci kondenzovala na skleněných stěnách nádoby a stékala dolů. Odpadla tak klíčová starost s optimální vlhkostí a zaléváním.

Jelikož byl Ward díky svému zájmu o botaniku a zvláště prostřednictvím členství v učených společnostech v kontaktu s předními odborníky a byl tak dobře obeznámen s problémy sužujícími transporty exotických rostlin, pochopil, jaký má jeho vynález v tomto oboru potenciál. Jeho schránka totiž umožňovala transport živých rostlin, které mohly být na palubě lodí, kde byly ale dobře chráněny před větrem, výkyvy teplot a především smrtícím slaným aerosolem. Rovněž byly v bezpečí před zvířecími škůdci a další klíčovou věcí bylo, že rostliny nevyžadovaly od posádky téměř žádnou péči.

Ward proto záhy přistoupil od pokusů ve svém domě k prvnímu experimentálnímu použití svého vynálezu už v roce 1833. Tehdy v nich byly odeslány evropské druhy rostlin (trávy a kapradiny) do Austrálie a Tasmánie, kde byly po vyložení původního obsahu naplněny australskými druhy a odeslány do Británie. Lodi velel kapitán Mallard, který Warda průběžně informoval o stavu rostlin.¹⁸ Z cíle cesty v Hobartu v Tasmánii psal:

*Pane, jsem si jist, že budete nesmírně potěšen, když uslyšíte, že Vaše experimenty pro uchování živých rostlin bez nutnosti je zalévat či vystavovat čerstvému vzduchu se naprosto zdařily. Obě přepravy [tj. Wardovy schránky] svěřené do mé péče, obsahující kapradiny, mechy, trávy, atd., jsou nyní na palubě lodi (kde byly po celou cestu), a rostliny (s výjimkou dvou tří kapradin, jež, se zdá, uvadly), jsou všechny naživu a vitální.*¹⁹

Ještě těžší zkouška ale čekala australské rostliny poslané ve stejných schránkách do Anglie. Na zpáteční cestě loď čelila extrémním teplotním výkyvům při plavbě kolem Hornova mysu, kde zapadala silnou vrstvou sněhu, přes zastávky v tropické Brazílii až po příjezd do chladné zimní Británie. Přestože celou osmiměsíční plavbu strávily rostliny ve schránkách na palubě a nebyly vůbec zalévány, cestu bez větší úhony přečkaly a Wardův vynález v obtížné zkoušce obstál na výbornou.²⁰ Spolu s Wardem přebíral tuto první zásilku i George Loddiges, který začal schránku používat ve své slavné zahradnické firmě.

Wardův vynález se stal zanedlouho standardem pro přepravu rostlin a příliv nových exotických druhů tak značně zesílil. George Loddiges nešetřil chválou:

Musím dodat, že můj bratr a já jsme od roku 1835 vyzkoušeli více než pět set transportů mezi různými částmi zeměkoule s rozdílným úspěchem. Jednoznačně

¹⁸ [20, s. 46].

¹⁹ Dopis kapitána Mallarda odeslaný Wardovi 23. 11. 1833. [20, s. 121–122].

²⁰ [20, s. 46–47].

*jsme shledali, že kdekoli byly vaše pokyny striktně dodrženy – tj. rostliny byly po celou cestu umístěny na palubě a vystaveny světlu a v případě nehody bylo okamžitě opraveno rozbité sklo – rostliny dorazily v dobrém stavu.*²¹

Podle některých zdrojů se tak úspěšnost transportu živých rostlin zvýšila z 5 % až na 90 %.²² George Loddiges o Wardově schránce v roce 1842 prohlásil:

*Zatímco jsme ztrácivali 19 z 20 zásilek během cesty, [dnes] 19 z 20 je průměr těch, co přežijí.*²³

Obdiv a uznání sklidil Ward od předních osobností dobové vědy. Jeden z nejvlivnějších dobových botaniků a dlouholetý ředitel Kew Gardens William Hooker napsal:

*Musím jen říci to, co kdokoli zájímající se o pokrok v botanice a zahradnictví, může potvrdit – [Wardovy schránky] byly prostředkem, který v minulých patnácti letech pomohl introdukovat více nových a cenných druhů rostlin pro naše zahrady, než bylo dovezeno v průběhu minulého století. A v podobě „domácích skleníků“, smím-li to tak říci, tj. jako prostředek pro úspěšnou kultivaci rostlin v našich salónech, halách a obývacích, vytvořily novou éru v zahradničení.*²⁴

V početné skupině dobových autorit velebicích Wardův vynález nechybí ani John Lindley, který uvádí:

*Můj drahý Pane, kam až jen sahají naše zkušenosti, vaše přepravy [Wardovy schránky] jsou zdaleka tím nejlepším, co bylo dosud vynalezeno.*²⁵

V knize *The History of Gardens* Thacker řadí Wardovu schránku spolu s mechanickou sekačkou na trávu, vynalezenou ve stejné době Edwinem Buddingem, mezi největší vynálezy v dějinách zahradnictví.²⁶ Někteří autoři zabývající se transporty rostlin, botanickými objevy a lovci rostlin dokonce používají v souvislosti s historií transportu rostlin termínů pre-wardian a post-wardian pro rozlišení dvou rozdílných epoch v dějinách rostlinných transportů.²⁷

Tento převratný, byť velmi jednoduchý vynález sice revolučně změnil přepravu rostlin, ale téměř nezměnil život svého objevitele. Ward stále vykonával svou lékařskou praxi, účastnil se botanických exkurzí i života učených společností, kde dosáhl výše jmenovaných hodností. Byl přijat do dvou velmi prestižních vědeckých

²¹ Dopis Wardovi od Georga Loddigese z 18. 2. 1842. [20, s. 123–124].

²² [5, s. 277].

²³ Dopis Wardovi od Williama Hookera ze 4. 4. 1851. [20, s. 132].

²⁴ Dopis Wardovi od Williama Hookera ze 4. 4. 1851. [20, s. 131–132].

²⁵ Dopis Wardovi od Johna Lindleyho z 15. 1. 1842. [20, s. 125].

²⁶ [17, s. 236].

²⁷ [23].

společností, když se stal Fellow of the Royal Society a Fellow of the Linnean Society. Po odchodu do penze se pouze přestěhoval do Clapham Rise na jihozápadě Londýna do domu příznačně pojmenovaného The Ferns, kde žil obklopen rostlinami a bezpočtem Wardových schránek až do své smrti r. 1868. Po Wardovi byl pojmenován rod afrických mečů *Wardia*.

Roku 1858 byla v Belfastu založena Wardian Society, zabývající se kapradinami – předmětem nastupujícího kultu (viz oddíl č. 6). Tato společnost byla sice malá a fungovala pouze několik let, ale byla jakýmsi předchůdcem slavné British Pterological Society založené až roku 1871.²⁸

3. Předchůdci a Maconochieho paralelní objev

Ward nebyl úplně prvním, kdo si povšiml možnosti pěstovat rostliny ve skleněných nádobách. Již v roce 1782 si jiný britský lékař, William Withering (1806–1885), povšiml, že exempláře rostlin se dají udržet čerstvé po dlouhou dobu, pokud je jejich stonek ponořen do nádoby s vodou a ta je zaklopena další skleněnou nádobou. Withering bohužel svůj objev dále nerozvíjel a do historie vědy, konkrétně medicíny, se zapsal tím, že začal používat digitalin obsažený v náprstníku červeném (*Digitalis purpurea*) pro léčbu srdečních chorob.²⁹

V podstatě identický objev jako Ward a to navíc ve stejném časovém období, či spíše o několik let dříve, učinil dnes téměř zapomenutý skotský botanik a profesor práva na univerzitě v Glasgow Alexander Maconochie (1806–1885). Maconochie začal kolem roku 1825 experimentovat s pěstováním kapradin ve skleněných nádobách původně užívaných pro chov zlatých rybek. Postupně začal produkovat miniaturní skleníky, jejichž dřevěné díly si nechával zhotovovat u místního tesaře.³⁰ Svůj vynález si však nepatentoval, ani jej do roku 1839 nepředstavil veřejnosti, a tak se rozšířil pouze mezi jeho přátele a blízké. Když roku 1839 konečně publikoval článek „On the Use of Glass Cases for rearing Plants, similar to those recommended by N. B. Ward“³¹ byla Wardova schránka již obecně známá a zavedená a Maconochie se ani nesnažil s Wardem nijak o prvenství soupeřit. Jak trefně podotýká Hershey, Maconochie se tak stal jednou z prvních obětí principu „publish or perish“.³²

²⁸ [22, s. 55].

²⁹ [22, s. 16–18].

³⁰ [1, s. 9].

³¹ [12].

³² [5, s. 279].

4. Wardova schránka a ekonomická botanika

Naprosto klíčovou roli sehrál Wardův vynález nejen při transportech ornamentálních rostlin do Británie, eventuálně z Británie do kolonií, ale také při získání a introdukci několika ekonomicky nesmírně významných plodin v britských koloniích. Jednalo se o chinovník, kaučukovník a čajovník. Tyto introdukce měly obrovský dopad především na ekonomiku daných kolonií, potažmo celého impéria, ale například i na etnické složení obyvatelstva. V chronologickém pořadí byla první introdukce čajovníku (*Camelia sinensis*).

Pítí čaje se stalo v první polovině 19. století v Británii módou a součástí britské kultury. Tato záliba měla ale nedobré vlivy na ekonomiku, a to zejména na bilanci zahraničního obchodu. Čaj se dovážel v ohromných kvantech z Číny a spolu s porcelánem vytvářel velký schodek platební bilance v obchodu s touto zemí, jelikož Británie nebyla schopná vyvážet opačným směrem téměř nic. Jedním řešením bylo najít nějakou komoditu, která by schodek vyrovnala. To se sice povedlo, ale tou komoditou bylo opium a obchod s ním vedl ke dvěma opiovým válkám. Paralelně se však připravovalo řešení etičtější a elegantnější a navíc skýtající obrovské ekonomické zisky, a to zavést pěstování čajovníku na nějakém příhodném místě v britském impériu. Proto bylo nutné získat jednak dostatečné množství životaschopných semen a sazeniček čajovníků a také „know-how“, jak je pěstovat a zpracovávat sklizený čaj. Znalosti Evropanů o zpracování a pěstování čaje byly značně omezené a až do konce třicátých let se dokonce předpokládalo, že černý a zelený čaj pocházejí ze dvou odlišných druhů rostlin.

Obojí se povedlo díky jednomu muži a díky vynálezu doktora Warda. Tím mužem byl Robert Fortune, skotský botanik, lovec rostlin a dobrodruh. Fortune se pohyboval v Číně již mezi lety 1843–1846, cestoval vždy v přestrojení za Číňana, což mu umožňovalo dokonalá znalost čínštiny.³³ V roce 1848 byl vyslán Východoindickou společností do Číny s úkolem opatřit čajovník pro pěstování v Britské Indii. To se mu skutečně podařilo a roku 1849 odeslal z Šanghaje náklad 23 829 sazeniček a přibližně 17 000 naklíčených semen čajovníku, vše uložené právě ve Wardových schránkách, a navíc osm Číňanů znalých správných postupů a několik beden jejich náradí. Čajový náklad do Indie úspěšně dorazil a v okolí města Darjeeling v podhůří Himalájí byly úspěšně založeny čajové plantáže.³⁴ Čaj se během druhé poloviny 19. století stal jedním z hlavních exportních artiklů Indie. Pěstování čajovníku se

³³ Robert Fortune je díky důležitosti svých aktivit a dobrodružným aktivitám dobře zpracován v sekundární literatuře ([15], [21]) a existuje o něm i film (Perelsztejn, 2001).

³⁴ [13, s. 102–104].

navíc z Indie šířilo i do dalších částí impéria, jako byla Srí Lanka či Keňa. Všechny zmiňované země dodnes patří mezi hlavní světové producenty této plodiny.³⁵

Chronologicky druhá ekonomicky významná introdukce s použitím Wardova vynálezu byl chinovník (*Cinchona spp.*), zdroj chininu, v té době jediného účinného léku proti malárii. Chinovník rostl v horských lesích na svazích And, a tak nejdříve španělské impérium a následně jeho nástupnické státy v oblasti měly na produkci a vývoz chininu monopol. Jelikož malárie byla metlou masově kosící evropské kolonisty po celém světě a v menší míře řádila i v samotné Evropě, zajišťoval jim tučné zisky. Britové disponující v té době největšími koloniálními državami se rozhodli chinovník získat a založit plantáže. Expedici financovala přímo India Office a organizována byla botanickou zahradou Royal Botanic Garden, Kew.³⁶ Vedením výpravy byl pověřen sir Clementse Robert Markham (1830–1916), který za její uskutečnění získal značné pocty.³⁷ Na zdárném průběhu výpravy měl ale největší podíl jiný účastník, anglický botanik a lovec rostlin Richard Spruce (1817–1893).³⁸ Ten pobýval v Jižní Americe dlouhodobě už od roku 1849 a oblast dokonale znal nejen po botanické stránce, ale měl zde i četné kontakty na vlivných místech. Právě díky nim a jeho botanickým schopnostem se výpravě podařilo získat na území dnešního Ekvádoru semena chinovníku a odeslat je ve Wardově schránce přes Kew Gardens na Srí Lanku (první výsadba se uskutečnila v botanické zahradě v Hakgale) a do Britské Indie. V těchto zemích se podařilo i přes počáteční problémy zavést pěstování chinovníku, čímž byl zajištěn zdroj chininu pro impérium.³⁹

Poslední z těchto introdukcí je získání kaučukovníku brazilského (*Hevea brasiliensis*). Kaučukovník se přirozeně vyskytoval pouze v Amazonské nížině. Po vynálezu vulkanizace kaučuku ve 30. letech 19. století, která umožnila jeho mnohem širší využití, došlo v této oblasti ke kaučukovému boomu a města jako Manaus či Belém pohádkově bohatla. Ekonomický potenciál eventuálního pěstování kaučukovníku neušel Britům. Ti se rozhodli rostlinu získat. Mezi plánovači se setkáváme se známými jmény z výkladu o chinovníku, Clementsem Markhamem a ředitelem Kew Gardens Williamem Hookerem, kterého vystřídal v úřadu i plánování expedice

³⁵ K čajovníku podrobněji v češtině viz [6].

³⁶ [13, s. 142–150].

³⁷ Markham se stal sekretářem Royal Geographical Society a podílel se na úspěšném šíření chinovníku v Britské Indii. Dále se podílel na získání kaučukovníku a účastnil se slavné Napierovy expedice do Etiopie. Byl povýšen do šlechtického stavu a mezi lety 1893 a 1905 působil jako prezident Royal Geographical Society, kde mohutně lobbboval pro polární výpravy a byl to právě on, kdo vybral Roberta Scotta pro Antarktickou výpravu.

³⁸ Podrobněji o Spruceovi viz [4, s. 238–268].

³⁹ [13, s. 150–156], v češtině o chinovníku viz [6].

jeho syn Joseph. První úplná herbářová položka kaučukovníku a popis zpracování pocházel navíc od Richarda Spruce. Pro tento úkol, někdy označovaný za biopirátství, vybrali britského dobrodruha Henryho Wickhama (1846–1928). Sir Henry Alexander Wickham žil s rodinou v severní Brazílii a dobře znal tamní prostředí. V roce 1876 se mu skutečně podařilo získat 70 000 semen kaučukovníku a odeslat je do Kew Gardens, kde z nich pouze 2400 vyklíčilo. Odtud byly mladé rostliny odeslány ve Wardově schránce do botanických zahrad v Singapuru a Malajsii a na Srí Lanku.⁴⁰ V Britské Malajsii pak byly založeny rozsáhlé plantáže kaučukovníku, které generovaly a stále generují obrovské zisky. Na rozdíl od Amazonie, kde byl kaučuk kvůli výskytu škůdců sbírán z divokých stromů v pralese, v Malajsii, kde tito škůdci chyběli, mohly být založeny rozsáhlé plantáže, jejichž výnos byl nesrovnatelně vyšší než v Brazílii.

Ward si byl dobře vědom významu svého objevu pro úspěch těchto ekonomicky důležitých introdukcí (samozřejmě s výjimkou kaučukovníku, která proběhla až po jeho smrti) a výslovně se hlásil k podílu na jejich zdaru. Ve své knize připomněl ještě jednu úspěšnou introdukci, transport banánovníku (*Musa cavendishii*) z Británie na tichomořské ostrovy Samoa, realizovaný misionářem Johnem Williamsem v letech 1839–1840.⁴¹ Ward zde uvádí další detaily této málo známé introdukce, mimo jiné i to, že s ní Williamsovi osobně radil.⁴²

Tento proces měl však i svou stinnou stránku. Řada rostlin, které putovaly ve Wardově schránce z kontinentu na kontinent, se později stala tzv. invazními organismy a působí ve svých nových domovech obrovskou destrukci ekosystémů i značné ekonomické škody.⁴³ Některé organismy navíc necestovaly ve Wardově schránce záměrně. To se týká zejména mikroorganismů a bezobratlých. Právě mezi nimi byla řada škůdců, např. ploštěnka skleníková (*Bipalium kewense*) nebo plíseň rez kávová (*Hemileia vastatrix*).⁴⁴

Doktor Ward sice došel četných uznání a poct, ale nezískal žádný podíl z obrovských zisků plynoucích z introdukcí rostlin provedených s použitím jeho vynálezu.

⁴⁰ [13, s. 171–171].

⁴¹ [20, s. 75].

⁴² Tamtéž.

⁴³ Vliv tohoto vynálezu je patrný i z dobře dokumentovaného zvyšujícího se počtu nových invazních organismů, který začíná prudce stoupat právě v 19. století. Viz [16].

⁴⁴ Podrobněji o environmentálních aspektech Wardovy schránky viz [8].

5. Devatenácté století, století páry... a skla

Masivní používání Wardovy schránky a především její další metamorfózy (viz níže) umožnilo široké rozšíření skla, ke kterému došlo v polovině 19. století. Tento proces byl způsoben dvěma zásadními událostmi.

Až do 40. let 19. století bylo veškeré sklo nesmírně drahé a představovalo téměř luxusní zboží. Bylo to dáno dvěma faktory: jednak neúměrně vysokou skelnou daní účtovanou podle váhy, která dosahovala až 300 % ceny. U plochého skla byla cena ještě navýšena technologickou náročností výroby. Obojí se během několika málo let zcela změnilo. Vláda sira Roberta Peela roku 1845 skelnou daň zrušila.⁴⁵ Ploché sklo se navíc začalo vyrábět novou metodou a to tzv. cast plate glass method, umožňující levně vyrábět velké tabule plochého skla. Dopad těchto událostí na ceny skla byl zásadní. Mezi lety 1844 a 1865 klesla jeho cena z jednoho šilinku (1 šilink = 12 pencí) a dvou pencí na dvě pence za čtvereční stopu.⁴⁶ Sklo si tak začalo nacházet cestu do britských domácností, a to nejen ve formě oken. Skleníky do této doby vyhrazené pouze pro hrstku bohatých aristokratů se začaly spolu se zimními zahradami a tzv. conservatories objevovat stále častěji i u domů movitějších obyvatelů měst. Na módu skleněných zahradních staveb měla kromě ekonomicko-technologických faktorů zásadní vliv i jedna společenská událost, a to vůbec první z řady Světových výstav (celým názvem The Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations), pořádaná roku 1851. Centrem pozornosti a obdivu se kromě exponátů z celého světa stala také budova, v níž byla pořádána – Crystal Palace. Konstrukčně šlo o gigantický skleník 563 metrů dlouhý, 124 metrů široký a 33 metrů vysoký, pokrývající plochu 7 hektarů. Autorem byl přední britský zahradní architekt a průkopník konstrukce skleníků Joseph Paxton.⁴⁷ Navíc i tuto výstavní budovu můžeme spolu s Wardovým synem chápat jako maximalistickou aplikaci vynálezu jeho otce. Stephen Ward uvádí:

*Co do velikosti se tyto přepravy různí od malých, jako je láhev, již držím v ruce, po velikost Křišťálového paláce, který bude, jak doufám, dostatečně utěsněnou nádobou pro obyvatele tropů, kteří jej osídlí.*⁴⁸

⁴⁵ Důvodem ke zrušení byly zdravotní ohledy. Tento akt měl napomoci rozšíření skleněných okenních tabulek i mezi chudší vrstvy obyvatelstva. Daň byla terčem ostré kritiky především z lékařských kruhů argumentujících zdravotními dopady na obyvatelstvo.

⁴⁶ [22, s. 108].

⁴⁷ Viz <https://www.britannica.com/topic/Crystal-Palace-building-London>.

⁴⁸ [19, s. 12].

Jak dokumentuje katalog výstavy,⁴⁹ jedním z více než 14 000 vystavovatelů byl i doktor Ward prezentující zde svůj vynález. Výstavu navštívilo více než šest milionů lidí, její ohlas byl ohromný a řada návštěvníků zatoužila pořídit si vlastní skleník. Tak se sklo, skleníky a modifikovaná Wardova schránka staly módní záležitostí druhé poloviny 19. století.

6. „Fern fever“ a metamorfóza Wardovy schránky, aneb z lodního podpalubí do viktoriánských obývacích

Jedním z charakteristických rysů viktoriánské Anglie byla všeobecně rozšířená „biofilie“, projevující se v celém spektru jevů od módy přes užité umění až po sběratelství objektů živé i neživé přírody. Jedním z projevů biofilie byly celospolečenské mánie spojené se sbíráním a pěstováním určitých módních skupin rostlin, jako byly orchideje, masožravé rostliny či rododendrony. K rozvoji těchto mánií samozřejmě napomohl i vynález doktora Warda, protože značně zvýšil počet exotických druhů dostupných v Británii a také snížil cenu těchto novinek. Nicméně jedna z těchto mánií – ta z našeho pohledu nejbizarnější, ale také dobově nejintenzivnější a nejrozšířenější – je neodmyslitelně spjata s Wardovou schránkou a dokonce personálně s jejím vynálezcem. Jde o tzv. pteridománii čili fern craze, což bylo celospolečenské šílenství spojené se sbíráním (především živých exemplářů) a zejména pěstováním různých druhů kapradin. Pteridománie má několik pozoruhodných rysů, které ji odlišují od podobných dobových mánií. Jednak se zaměřovala na zvláštní skupinu rostlin, nekvetoucí kapradiny, jež nebyly do té doby předmětem zájmu ani botaniků, ani zahradníků. To se začalo ve 30. letech 19. století měnit. Intenzitu mánie dobře ilustrují počty vydaných knih zabývajících se kapradinami. Whittingham uvádí, že mezi lety 1837 a 1918 ve Velké Británii vyšlo kolem 100 knih na toto téma, a započítáme-li i reprinty a nové edice, toto číslo se vyšplhá na 240.⁵⁰ Jelikož byly předmětem zájmu zejména původní britské druhy, které si mohl každý nasbírat sám, a tato zábava nevyžadovala drahé vytápění skleníků, rozšířila se na rozdíl od podobných mánií (např. orchideje) i mezi běžné lidi. Specifickým rysem byl způsob pěstování. Kapradiny vyžadují především konstantní vlhko, a protože se pěstovaly pro svůj dekorativní vzhled, byly situovány do interiérů. Právě tím se opět dostáváme k Wardovu vynálezu. Jako ideální způsob, jak zajistit kapradinám optimální růstové podmínky a zároveň se moci těšit z jejich krásy přímo v obýváku, se ukázala právě Wardova schránka. Modifikován byl převážně její vzhled podle estetických

⁴⁹ [14, s. 73].

⁵⁰ [22, s. 35].

ideálů viktoriánské doby. Do prosklené krabice s dřevěnou podsadou určené pro lodní podpalubí se vtělily soudobé estetické ideály. Metamorfované Wardovy schránky mohly být od relativně malých, jednoduše utvářených, až po několikametrové, velmi rafinovaně vypracované a často inspirované dobovými stavbami, které odrážely vkus a finanční možnosti zájemců.

Co se týče užitné a estetické hodnoty Wardovy schránky, ještě dále zašel jeho syn Stephan Ward. Ve svém spise *On Wardian Cases for Plants and their Applications*⁵¹ dále především teoreticky rozvíjel možná využití otcova vynálezu. Navrhl jeho užití jako stínidla na okna namísto rolet, kde Wardova schránka měla vytvořit estetický výhled z okna namísto bezútěšných měst viktoriánské éry a umožnit tak obyvatelům celoroční oku lahodící pohled do zeleně.⁵²

Stephen Ward ve svých úvahách kladl velký důraz na aplikace Wardovy schránky ve vztahu k chudým vrstvám a dalším znevýhodněným skupinám. Uvedl, že právě Wardovy schránky mohou být estetickým předmětem v domácnostech chudších vrstev, a nezapomněl přitom zdůraznit, že je možné vyrobit je levně z dostupných materiálů a naplnit je běžně se vyskytujícími druhy rostlin.⁵³ Navíc dodával, že v nich mohou být pěstovány i jedlé rostliny pro konzumaci či prodej.

I jeho další návrhy šly podobným směrem, když navrhl využití Wardovy schránky pro zkrášlení nemocnic a zejména ústavů pro duševně choré, protože předpokládal, že by to vedlo k lepším výsledkům léčby, a uvedl zde několik úspěšných experimentů.⁵⁴

7. Závěr – doktor Ward, jeho vynález a historie vědy

Wardova schránka se stala přelomovým vynálezem, který vyřešil řadu problémů spojených s efektivními transporty rostlin. Umožnil tak získání a introdukci plodin ekonomicky důležitých pro britské impérium. Tyto plodiny výrazně změnily ekonomickou situaci některých kolonií i celého impéria. Používání schránky výrazně akcelerovalo dovoz exotických ornamentálních rostlin, jak co do počtu druhů, tak i jednotlivých kusů. Tyto rostliny začaly být cenově dostupné i pro právě se rodící střední třídu a jejich vlastnictví a pěstování se stávalo dobovou posedlostí. Vynález doktora Warda tak mohl posloužit ještě jednou, když do sebe vstřebal dobové estetické ideály a stal se módním doplňkem umožňujícím pěstování ornamentálních rostlin přímo v interiéru.

⁵¹ [19].

⁵² [19, s. 12–13].

⁵³ [19, s. 13–14].

⁵⁴ [19, s. 14–16].

N. B. Ward a jeho vynález jsou hodni pozornosti i v širší perspektivě historie vědy, a to hned z několika důvodů. Ztělesňují řadu rysů charakteristických pro viktoriánskou vědu a společnost. Prvním je zájem o více vědních disciplín a široký, téměř renesanční záběr tehdejších učenců. Dalším rysem typickým pro vědu v tomto období je důležitost učených společností, které sloužily nejen jako platforma pro předávání znalostí mezi odborníky, ale umožňovaly i participaci zájemců z řad širší odborné veřejnosti a jedinců mimo standardní výzkumné instituce (univerzity). Ward, lékař z chudého předměstí a botanický laik, byl aktivním členem hned několika z nich, a měl proto přístup k dobovým kapacitám. Díky tomu byl na jedné straně obeznán s aktuálními problémy (efektivní transport rostlin) a na straně druhé se povědomí o jeho vynálezu rychle šířilo a především rychle doputovalo ke kompetentním autoritám, které následně napomohly jeho uvedení do praxe. Wardova doba je zároveň obdobím rozvíjejícího se kapitalismu a kolonialismu, a tak byl v souladu s tím jeho vynález okamžitě využit pro ekonomické aktivity s cílem posílit impérium. Jedni z prvních, kdo vynález uváděli do praxe, byli majitelé zahradnických firem, tzv. nurseries. Vidíme zde také, ať už přímo osobou Warda či institucí Chelsea Physic Garden, do nedávné doby samozřejmě a velmi úzké propojení medicíny a zejména farmakologie s botanikou. V obecnějším rámci je pak dobrým příkladem fungování náhody ve vědě, kdy je řada zcela zásadních objevů dílem náhody. Ta je ale dobře pochopena a objev je dále rozvíjen. Zde se přímo nabízí paralela s ještě mnohem důležitějším objevem učiněným o bezmála sto let později a nějakých šest kilometrů západněji v St. Mary's Hospital v londýnské části Paddington, objevem penicilinu Alexandrem Flemingem.

8. Post scriptum, aneb recentní vývoj

Vynález Wardovy schránky upadl se změnou ducha doby po 2. světové válce a s rozšířením plastových obalů a letecké přepravy v zapomnění a byl znám jen odborníkům zabývajícím se historií zahradnictví či botaniky. V dnešní době narůstá zájem o retro módy, vintage, a minimálně ve Velké Británii se stupňuje zájem o viktoriánskou dobu, především o její hmotnou kulturu. Na to reaguje trh a Amazon i eBay nabízejí celou paletu typů nově vyrobených Wardových schránek, vypadajících jako by vystoupily z viktoriánské éry.

Zcela aktuální událostí vážící se k doktoru Wardovi, dokonce s českou stopou, je pak stavba developerských společností Ecoworld a Ballymore v Canary Wharf uprostřed londýnských Docklands. Projekt dvou 183 a 170 metrů vysokých mrakodrapů s luxusními byty, pojmenovaný Wardian London se nadšeně hlásí k doktoru Wardovi. Brožura pro zájemce o koupi bytů obsahuje základní informace o něm

a jeho objevu s portrétem a obrázkem Wardovy schránky.⁵⁵ Projekt má být unikátní a navazující na Wardův odkaz – tím, že klade značný důraz na zeleň, každý z bytů má vlastní soukromou zahradu na balkóně, celek obsahuje několik zahrad, společné prostory mrakodrapů mají být ozdobeny obřími Wardovými schránkami se vzácnými rostlinami. Opláštění budovy má zajistit česká firma Sipral.⁵⁶ Mrakodrapy tyčící se ve stejné části Londýna, kde doktor Ward učinil svůj objev, budou vskutku jeho monumentálním památníkem.

Literatura

- [1] ALLEN, David Elliston. *The Victorian Fern Craze: A History of Pteridomania*. London, Hutchinson of London, 1969.
- [2] ALLEN, David Elliston. Dr. Ward's case. *The British Medical Journal*, vol. 2, no. 5966, 1975, s. 324–326.
- [3] COATS, Alice M. *The Plant Hunters: Being a History of the Horticultural Pioneers, Their Quests and Their Discoveries From the Renaissance to the Twentieth Century*. New York, St. Louis, San Francisco, McGraw-Hill, 1969.
- [4] GRIBBIN, Mary & John. *Flower Hunters*. Oxford, Oxford University Press, 2008.
- [5] HERSHEY, David R. Doctor Ward's Accidental Terrarium. *The American Biology Teacher*, vol. 58, no. 5, 1996, s. 276–281.
- [6] HOBHOUSE, Henry. *Šest rostlin, které změnily svět*. Praha, Academia, 2004.
- [7] HOOKER, J. D. Nathaniel Bagshaw Ward, F.R.S., F.L.S. [nekrolog] *The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette*, 20. 6. 1868, s. 656.
- [8] KEOGH, Luke. The Wardian case: Environmental Histories of a Box for Moving Plants. *Environment and History*, 2018, v tisku.
- [9] KILPATRICK, Jane. *Gifts from the Gardens of China: The introduction of traditional Chinese garden plants to Britain 1698–1862*. London, Frances Lincoln, 2007.
- [10] LINDLEY, John. Instructions for Packing living Plants in Foreign Countries, especially within the Tropics; and Directions for their Treatment during the Voyage to Europe. *Transactions of the Horticultural Society of London*, IV. London, 1824, s. 192–200.
- [11] LIVINGSTONE, John. Observations on the Difficulties which have existed in the Transportation of Plants from China to England, and Suggestions for

⁵⁵ Viz <http://www.wardianlondon.com/brochure-wardian.html>.

⁵⁶ Viz <http://byznys.ihned.cz/c1-65577380-cesky-sipral-ziskal-zakazku-za-vice-nez-dve-miliardy-korun-v-londyne-oplasti-dva-mrakodrapy>.

- obviating them. In a Letter to the Secretary. *Transactions, of the Horticultural Society of London*, vol. III., 1820, s. 421–429.
- [12] MACONOCHIE, Allan A. On the Use of Glass Cases for rearing Plants, similar to those recommended by N. B. Ward. *Annual Report and Proceedings of the Botanical Society*, 1836/37, s. 96–97.
- [13] MUSGRAVE, Toby & Will. *An Empire of Plants: People and Plants that Changed the World*. London, Cassell Illustrated, 2002.
- [14] *Official Catalogue of the Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations*. London, 1875.
- [15] ROSE, Sarah. *For All the Tea in China: espionage, empire and the secret formula for the world's favourite drink*. London, Arrow, 2010.
- [16] SEEBENS, Hanno et al. No saturation in the accumulation of alien species worldwide. *Nature Communications*, no. 8, 2017.
- [17] THACKER, Christopher. *The History of Gardens*. London, Croom Helm, 1985.
- [18] WARD, S. H. Nathaniel Bagshaw, F.R.S., F.L.S. [nekrolog] *The Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette*, 20. 6. 1868, s. 655–656.
- [19] WARD, Stephan. *On Wardian case for Plants and their Applications*. London, John van Voorst, 1854.
- [20] WARD, Nathaniel Bagshaw. *On the growth of plants in closely glazed cases*. London, John van Voorst, 1852.
- [21] WATT, Alistair. *Robert Fortune: A Plant Hunter in the Orient*. Richmond, Kew, 2016.
- [22] WHITTINGHAM, Sarah. *The Fern Fever: The Story of Pteridomania*. London, Frances Lincoln Limited, 2012.
- [23] WHITTLE, Tyler. *The Plant Hunters: Tales of the Botanist-Explorers Who Enriched Our Gardens*. New York, Lyons & Burford Publishers, 1997.

Elektronické zdroje

<https://www.amazon.com>
<https://www.britannica.com>
<http://www.ebay.com>
<http://www.kew.org>
<http://www.rms.org.uk>

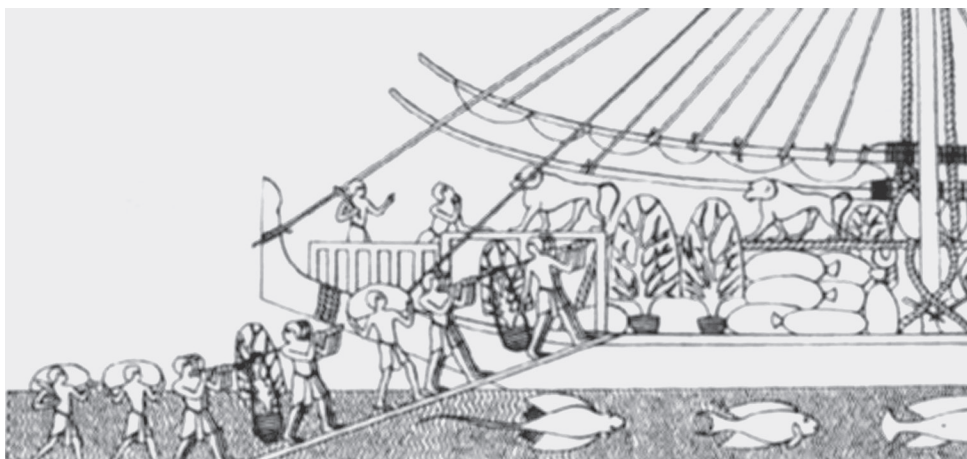
Film

PERELSZTEJN, Diane. *Robert Fortune, le voleur de thé*. 2001.

Summary

Plants have been transported by people for the sake of their introduction into other territories since the Ancient times. This process had always been extremely demanding, leaving a very low percentage of the plants transported alive. The situation was changed in 1831 by the invention of N. B. Ward called the Wardian case. The case rapidly increased the ratio of surviving plants even during long transports. The invention thus enabled a rapid introduction of economically highly potential crops (cinchona tree, tea plant, rubber tree) into new places, and as a result boosted the economy of the British Empire. This development was also reflected in the composition of plant species in British gardens. Furthermore, the Wardian case later acquired various fashionable modifications reflecting the aesthetics of the time and in relation to the Pteridomania, and as such found its way into many British households.

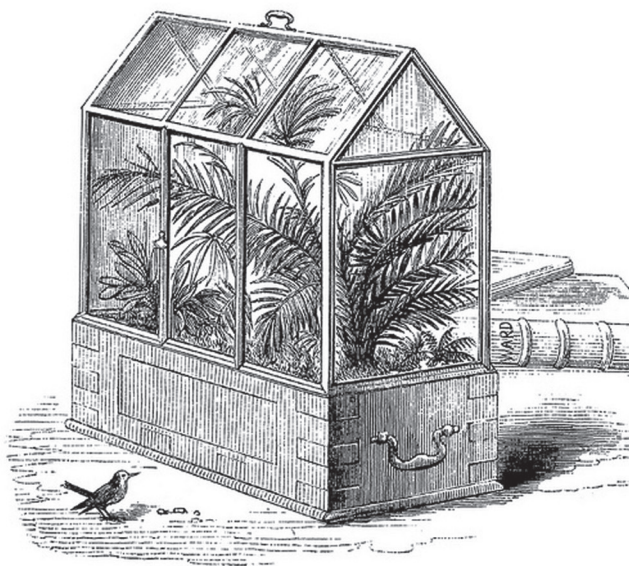
Author's address:
Přírodovědecká fakulta UK
Viničná 7, 120 00 Praha 2

1. Návrat výpravy královny Hatšepsut do Puntu s kadidlovníky (www.wysinfo.com).

2. Wardova schránka ze sbírky Kew's Economic Botany Collection (Kew Gardens).

3. Malá střízlivě zdobená Wardova schránka pro pěstování okrasných rostlin v interiéru (Ward 1852, s. 75.)

4. Fotografie zachycující Wardovu schránku s čerstvou zásilkou rostlin z Hong Kongu dorazivších do Kew Gardens (Kew Gardens).

5. Obří Wardova schránka v rohu Chelsea Physic Garden – *působišti Dr. Warda* (foto autor).

Fotodokumentace života Československé akademie věd v prvním desetiletí její existence – Reportáže ČSAV a AV ČR

Vlasta Mádlová

Photo-documentation of life of the Czechoslovak Academy of Sciences in the first decade of its existence. Masaryk Institute and Archives of the CAS manage a large archival fonds Reportáže ČSAV a AV ČR (Reportages of Czechoslovak Academy of Sciences and Czech Academy of Sciences). The fonds, which has not been organised yet, is a unique collection of photo reportages documenting not only the activities of the central Academy institutions, but also the individual institutes, their facilities and equipment, academic and research activities and prominent employees. That is why, next to Bohumil Vavroušek's photo collection, Fotosbírka is one of the most used archival photographic fonds.

Keywords: Photo-documentation • Czechoslovak Academy of Sciences • 1952–1962

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., spravuje rozsáhlý fotografický archivní fond Reportáže ČSAV a AV ČR. Jedná se o prozatím neuspořádaný fond obsahující unikátní soubor fotografických reportáží dokumentujících nejen činnost centrálních orgánů Akademie, ale také jednotlivá pracoviště Československé akademie věd, jejich prostorové a přístrojové vybavení, vědeckou a odbornou činnost i jejich významné pracovníky.

Tomuto jedinečnému archivnímu souboru nebyla prozatím v literatuře věnována přílišná pozornost. Základní informace o Fotosbírce Archivu ČSAV, jejíž součástí se posléze staly také reportážní snímky, nám podává již v roce 1962 přehledová kolektivní publikace pod hlavní redakcí Jiřího Berana *Archiv Československé akademie věd. Průvodce po fondech*. Již konkrétně a podrobněji o fondu informuje Miloslav Něnička v článku *Fotografický materiál ve fondech a Fotosbírka ÚA ČSAV*, publikovaném v roce 1972, v němž autor přináší hrubý přehled o fotografických materiálech nacházejících se v archivních fondech tehdejšího Ústředního archivu ČSAV, s podrobnějšími pasážemi k jednotlivým fotografickým archivním fondům. V roce 1973 vyšel doplněk k průvodci po archivních fondech Archivu ČSAV z roku 1962, kde je popis reportážních fotografií doplněn o informaci o množství reportáží při-

jatých do ÚA ČSAV do roku 1970.¹ Stručná charakteristika archivního fotografického fondu Reportáží ČSAV a AV ČR se nachází také v člancích autorky *Fotografický materiál v Archivu AV ČR* a *Fotografie v Archivu AV ČR*.² Nejnověji se problematice fotografických archiválií uložených v Archivu AV ČR věnuje studie autorů Štěpánky Borýskové, Vlasty Mádllové a Tomáše W. Pavlíčka *Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni* publikovaná v roce 2014.³

Vznik fondu, respektive v tehdejší době části tzv. fotobírek Archivu ČSAV, se datuje již do šedesátých let dvacátého století, postupně byl však doplňován pravidelnými přejímkami archivního materiálu.⁴ Podle údajů evidovaných v PEvA⁵ obsahuje více než 63 000 jednotlivin – plastových negativů a fotografií na papírové podložce – jak ve formě kontaktů, tak i fotografií vesměs ve formátu 13x18 cm. Přestože se jedná o neuspořádaný archivní fond, existuje k němu základní databáze, jež vznikla na základě původního přejímacího seznamu. Obsahuje signaturu, jejímž základem je číslo reportáže, název reportáže, případné bližší určení (např. jména snímáných osob), rok vzniku reportáže, jejího autora, typ fotografické archiválie (negativ či pozitiv) a počet kusů.

Středem naší pozornosti bude první desetiletí existence Československé akademie věd, s přesahy do poloviny šedesátých let dvacátého století, v níž budeme sledovat dvě linie. V tomto období došlo nejen k vybudování specializovaného oddělení (fotolaboratoře) s celoakademickou působností a vzniku fotoarchivu ČSAV, z něhož vzešel námi sledovaný archivní fond, a ke vzniku a ustálení pravidel, na jejichž základě reportáže vznikaly, ale také začala být budována v rámci tehdejšího Archivu ČSAV fotobírka, jejíž součástí se později reportáže staly jako samostatný fotografický archivní fond. Byla také nastavena pravidla, podle kterých byl fotografický

¹ Jiří BERAN. *Ústřední archiv Československé akademie věd. Průvodce po archivních fondech. Doplněk I.* Praha, Academia, 1973, s. 129–130; Jiří BERAN a kol. *Archiv Československé akademie věd. Průvodce po fondech.* Praha, Nakladatelství ČSAV, 1962, s. 99–100; Miloslav NĚNIČKA. *Fotografický materiál ve fondech a Fotobírka ÚA ČSAV. Archivní zprávy ČSAV*, 1972, sv. 3, s. 48–53.

² Vlasta MÁDLOVÁ. *Fotografický materiál v Archivu AV ČR. Práce z dějin Akademie věd*, 2009, roč. 1, s. 159–162; TÁŽ. *Fotografie v Archivu AV ČR. Historická fotografie*, 2012, roč. 11, s. 56–67.

³ Štěpánka BORÝSKOVÁ – Vlasta MÁDLOVÁ – Tomáš W. PAVLÍČEK. *Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni. Práce z dějin Akademie věd*, 2014, roč. 6, č. 2, s. 181–208.

⁴ Dříve nesl fond název Reportáže ČSAV. Vzhledem k tomu, že postupně do něj byly přejímány i fotografické archiválie z období po roce 1992, byl název fondu doplněn.

⁵ PEvA = zkratka pro Program pro evidenci archivu; jde o bázi dat s evidencí všech archivních fondů a sbírek uložených v archivech České republiky, kterou spravuje Archivní správa MV ČR.

materiál dále ukládán a evidován. Spolu s tematickým rozbořem reportáží představují tyto informace nejen základ pro pochopení tohoto archivního fondu pro jeho další detailní zpracování, ale poskytují i obraz tehdejšího vnímání možností prezentace přední vědecké instituce – Československé akademie věd – pomocí obrazového materiálu.

Obecně můžeme o české reportážní fotografii hovořit od počátku dvacátého století, kdy se stále častěji objevují v českých listech reprodukce fotografických snímků z různých českých slavností i událostí v cizině.⁶ Průlom v oblasti reportážní fotografie je pak spojován až s koncem padesátých let a vznikem časopisu *Mladý svět*. Fotoreportáž vždy funguje na bázi celku, který skládají jednotlivé záběry. Jde o dějovou sérii, která na sebe chronologicky navazuje místem děje.⁷ Pro tento druh fotografií je charakteristická popisnost a objektivita záznamu, což je další oblast, kterou můžeme u naší sbírky sledovat.

Československá akademie věd a konstituování Oddělení pro vědeckou fotografii při Základní knihovně ČSAV

Československá akademie věd byla zřízena zákonem č. 52/1952 Sb. Vycházela z tehdy existujících institucí České akademie věd a umění, Královské české společnosti nauk a Masarykovy akademie práce (ač se k poslední jmenované v té době veřejně nehlásila), které tímto zanikly. Měla dosavadní vědecké instituce nahradit a centralizovat vědecký výzkum. V jejím rámci vznikaly jednotlivé nové vědecké ústavy a laboratoře; některé existovaly již před jejím vznikem a byly do ČSAV začleněny.

Potřeba fotograficky dokumentovat život této přední vědecké instituce, ale také snaha zajistit dokumentační servis pro její pracoviště vedly brzo ke vzniku specializovaného oddělení. Fotografie a filmový záznam totiž představovaly (a představují) důležitý prostředek pro zajištění rozvoje vědecké práce. Filmová či fotografická dokumentace je zejména pro některé oblasti vědeckého výzkumu nezbytná a představuje jeden z jeho základních prvků.

Na XIII. schůzi Prezidia ČSAV dne 17. září 1954 bylo schváleno usnesení, na jehož základě měl Úřad prezidia zařídit a vybavit ústřední fotolaboratoř nejen pro potřeby Základní knihovny, ale i pro ostatní pracoviště a přičlenit ji ke společným

⁶ Rudolf SKOPEC. Sto let české fotografie – Zpravodajská fotografie. *Československá fotografie*, 1966, roč. 17.

⁷ Michaela BELADOVÁ. *Česká reportážní a dokumentární fotografie v letech 1959–1969*. Bakalářská práce, Fakulta sociálních věd UK v Praze, 2007, s. 11.

zařízením Akademie.⁸ Oddělení tedy zpočátku, i když jen poměrně krátkou dobu, existovalo při Úřadu prezidia ČSAV, resp. bylo součástí tzv. Společných zařízení pracovišť ČSAV. Vznik ústřední fotolaboratoře je datován k 1. lednu 1956, již v polovině roku však přešla k Základní knihovně ČSAV (od 1. července 1956). Důvodem reorganizace bylo zrušení pracoviště Společná zařízení pracovišť ČSAV k 30. červnu 1956 a jeho rozdělení na dvě samostatné části: Domy vědeckých pracovníků ČSAV a Ústřední autoprovoz ČSAV.

Základní knihovna ČSAV patřila mezi pracoviště zřízené současně se vznikem Československé akademie věd. Fungovala jako její hlavní a ústřední knihovna a byla samostatným pracovištěm, které podléhalo po správní stránce Úřadu prezidia ČSAV, po odborné stránce pak členu výboru prezidia ČSAV.⁹ Vědecká činnost Základní knihovny byla hodnocena v rámci VIII. (filozoficko-historické) sekce. Stejně jako Společná zařízení pracovišť ČSAV patřila do Společných útvarů ČSAV. Prvním ředitelem ZK ČSAV byl jmenován František Horák.

Účel fotolaboratoře – poskytovat služby všem pracovištím ČSAV v oblasti fotografických prací, tedy v takových pracích, na které neměly přístrojové, ani personální vybavení, ať se týkaly vyvolávání negativů (černobílých a především barevných),¹⁰ zhotovování fotokopií, fotoreprodukcí, snímání knih, časopisů a dalších tiskovin na mikrofilmy, výroby diapozitivů a jejich kopírování, fotografování různých předmětů přímo v oddělení, fotografování exteriéru a interiéru, pořizování pracovní a reportážní fotografie – se nejvíce svým charakterem blížil službám, které měla mimo jiné poskytovat pro pracoviště ČSAV právě Základní knihovna. Proto také k začlenění ústřední fotolaboratoře jako fotodokumentačního oddělení do ZK ČSAV došlo.

Přestože se oddělení mělo původně soustředit zejména na speciální foto-práce, výraznou převahu fotografických prací tvořilo zpracovávání mikrofilmů.¹¹ Postupně

⁸ A AV ČR, fond Prezidium ČSAV, zápis z 13. zasedání, 17. září 1954, kart. 3.

⁹ Touto funkcí pověřilo rozhodnutím na své schůzi 2. ledna 1953 Prezidium ČSAV klasického filologa Bohumila Rybu.

¹⁰ Laboratorní zpracování barevných snímků bylo problematické, běžně je provádělo jediné pracoviště tehdejší ČSAV – Archeologický ústav. Barevná fotografie pro vědecké účely trpěla v této době ještě vývojovými nedostatky – nestálost barev a jejich nedostatečná reprodukovatelnost – a byla používána jen zřídka. A AV ČR, fond Základní knihovna ČSAV (dále: ZK-ÚVI ČSAV), kart. 8, sign. 025, i. č. 62/8 – Organizace oddělení pro fotografii a reprografii ZK ČSAV. Rozbor fotografických a kinematografických prací v ČSAV. Materiál pro bod 10 čtrnácté schůze výboru Prezidia ČSAV, konané 30. března 1960.

¹¹ Z výroční zprávy ZK ČSAV za rok 1957 vyplývá, že fotografická laboratoř zhotovila pro vědecká pracoviště během roku 66 590 snímků na mikrofilmy, 6 912 reprodukcí, 1 985 snímků reportážních, 27 959 zvětšených fotografií a 189 diapozitivů. O rok později to již bylo 74 962 snímků na mikrofilmy, 1 777 reprodukcí, 2 801 reportážních

se však činnost oddělení rozšiřovala. Pracovníci tak zajišťovali nejen dokumentační servis pro pracoviště ČSAV, jichž bylo v té době celkem 51 (z toho dvě brněnská a jedno opavské), ale také metodicky vedli fotolaboratoře, které vznikaly samostatně na některých ústavech ČSAV a jichž bylo k 1. lednu 1958 již celkem 36. Oddělení vedle toho natáčelo krátké vědecké a instrukční filmy na 16 mm materiál a bylo pro tyto filmy schopné vytvořit návrhy kreslených pohyblivých grafů a jiných trikových kombinací.¹² V témže roce došlo také k přejmenování oddělení na Oddělení pro vědeckou fotografii ZK ČSAV, čímž byl přesněji vystižen jeho účel (obr. 1).

Oddělení poskytovalo fotoslužby pro pracoviště ČSAV zdarma, což znamenalo jeho časté přehlcení zakázkami. Odmítnuté objednávky na foto-práce pak uplatňovala pracoviště u komunálních podniků, případně vyčkávala na volnou kapacitu fotolaboratoře.¹³ Oddělení se řídilo od roku 1958 laboratorním a organizačním řádem, zadávání fotografických prací bylo upraveno směrnicí z 24. března 1958 a oběžníkem č. 22 pro vedoucí útvarů pracovišť ČSAV z 22. července 1958. Od roku 1960 organizoval oddělení Úřad prezidia ČSAV oběžníkem č. 12 vydaným dne 20. dubna 1960 pod číslem 59.054/8/60. Oběžník vydal Úřad prezidia ČSAV na základě rozhodnutí 14. zasedání Prezidia ČSAV ze dne 30. března 1960. Tím mělo dojít k určitému omezení rozsahu působnosti oddělení, které by se tak navrátilo ke svému původnímu účelu – tedy „zajišťování odborných foto a kino-prací pro pracoviště, která nemají vlastní fotolaboratoř nebo ji nemají vybavenou pro ten který druh práce“.¹⁴

Rozsah působnosti fotolaboratoře ZK ČSAV se tak zúžil na pět hlavních bodů: 1. Laboratorní zpracování negativního a pozitivního černobílého materiálu pro pracoviště, která nemají pro tyto práce vybavení a pracovníky; 2. Zhotovování mikrofilmů a fotokopii pro všechna pražská pracoviště ČSAV. Tuto činnost vykonávaly také další fotolaboratoře v rámci ČSAV (např. fotolaboratoř Historického ústavu ČSAV). Zhotovování diapozitivů; 3. Propagační fotografie, reportáže, reprodukce pro všechna pražská pracoviště ČSAV, která nejsou pro tento druh fotografie vybavena nebo mají svoji kapacitu vytíženu vědeckými úkoly; 4. Vedení ústřední evidence

snímků, 54 mikrofotografií, 44 963 zvětšených fotografií černobílých a 163 barevných, 250 diapozitivů a 328 vyvolaných černobílých a barevných snímků. V dalších letech pak došlo ke skokovému nárůstu u mikrofilmů, které významně přesáhlo stotisícovou hranici počtu záběrů.

¹² A AV ČR, fond Řízení a správa ČSAV, kart. 79, i. č. 296.

¹³ Tamtéž. Zpráva pro s. dr. Procházku. Fotodokumentační oddělení ZK ČSAV, 13. září 1957.

¹⁴ A AV ČR, ZK-ÚVI ČSAV, kart. 8, sign. 025, i. č. 62/8 – Organizace oddělení pro fotografii a reprografii ZK ČSAV. Rozbor fotografických a kinematografických prací v ČSAV. Materiál pro bod 10 čtrnácté schůze výboru Prezidia ČSAV, konané 30. března 1960.

všech dostupných vědeckých filmů (ČSAV, tuzemských i zahraničních); 5. Zařizování promítání vědeckých filmů pro útvary ČSAV, které nemají příslušné vybavení a obsluhu.¹⁵

Tato úprava však byla zavedena tzv. na zkoušku a teprve po zhodnocení těchto opatření mělo dojít k definitivní úpravě organizace fotolaboratoře. Oběžník č. 12 byl novelizován směrnicí ČSAV č. j. 62.020/8/61 již 20. ledna 1961 a rozsah činností vykonávaných oddělením se tak ustálil.

Fotolaboratoř tedy nadále zpracovávala mikrofilmy, fotokopie a reprografické snímky především pro pracoviště ČSAV, která neměla vlastní fotolaboratoře nebo potřebnou snímací techniku; pořizovala reportážní snímky, vykonávala fotografické práce pro tiskovou propagaci a výstavy; zhotovovala snímky popularizující úspěchy československé vědy a rozvoj vědeckých pracovišť ČSAV; vytvářela portrétní a biografické snímky členů akademie a reprezentační fotografická alba; prováděla reprodukční fotografii, snímky speciálních předloh (mapy, plány apod.) a obrazovou fotodokumentaci pro publikace členů akademie, Encyklopedický institut, Nakladatelství ČSAV i pro zvláštní potřeby řídicích a vědeckých orgánů ČSAV; připravovala diapozitivy a diafilmy z dodaných předloh určených pro přednášky vědeckých pracovníků; dále zpracovávala vlastní snímky vědeckých pracovníků ze studijních cest, dělala speciální snímky (makrofotografie, technické průmyslové fotografie) pro potřebu dokumentace vědeckých zpráv a prací nebo pro účely technické propagace nové přístrojové techniky vyvinuté na pracovištích ČSAV (obr. 2).¹⁶

V oblasti metodického vedení vydávalo oddělení metodické pokyny pro zaměstnance fotolaboratoří ČSAV, včetně metodiky o hospodárném provozu fotolaboratoří ČSAV, vedlo kurs vědecké fotografie a kurs dokumentační fotografie, při oddělení fungovala také poradní služba pro fotolaboratoře ČSAV (od roku 1959). Pracovníci oddělení byli současně zastoupeni i v poradních orgánech a pracovních komisích mimo Akademii. Z nich je možné zmínit filmovou komisi Československé akademie zemědělských věd, či komisi pro vědecko-technické filmy při Státním výboru pro rozvoj techniky. Pro Československou státní banku navrhlo oddělení způsoby fotodokumentace šeků, pro vědecké pracovníky v Antarktidě vypracovalo způsoby fotografování a ošetření přístrojů v polárních podmínkách (1959).

¹⁵ A AV ČR, fond ZK-ÚVI ČSAV, kart. 8, sign. 025, i. č. 62/8 – Organizace oddělení pro fotografii a reprografii ZK ČSAV. Oznámení ing. Vladimíra Šondy, zástupce ředitele Úřadu prezidia ČSAV, informující ředitele ZK ČSAV Františka Horáka o rozhodnutí výboru Prezidia ČSAV ze dne 30. března 1960.

¹⁶ A AV ČR, fond ZK-ÚVI ČSAV, kart. 10, i. č. 93 – Plány vědecké práce a zprávy o jejich plnění. Zpráva o ústřední fotolaboratoři ZK, 1961.

Konzultační a poradenská činnost fotolaboratoře ZK ČSAV zahrnovala nejen vypracování zásad pro zakládání a archivaci vědeckých filmů na pracovištích ČSAV a zásad pro ukládání snímků a negativů v archivech pracovišť ČSAV, ale také zpracování podkladů ke směrnicím o bezpečném uložení filmových hořlavých kopií a mikrofilmů, či pro stanovení autorských a majetkových práv vědeckých filmů zpracovaných na pracovištích ČSAV nebo zásad uvádění autorských práv a filmografie vědeckých filmů.¹⁷

Postupně se součástí oddělení stal sekretariát Československého komitě pro rychlostní kinematografii (od roku 1961), pracovní skupina kongresové techniky, na žádost sekretariátu Prezidia ČSAV také půjčovna Ústřední filmotéky ČSAV a v neposlední řadě obrazový fotografický archiv ČSAV vybudovaný z materiálů uložených v oddělení.

Další směrnice, které řídily některé z jiných zaměření a činností fotolaboratoře ve sledovaném období, respektive s přesahem do roku 1965, řešily fotoarchiv (směrnice Úřadu prezidia ČSAV č. 13103/61 z 22. srpna 1961), reportáže (směrnice č. 13244/62 z 19. prosince 1962), či zpracování mikrofilmů (směrnice o zpracování mikrofilmů pro cizinu č. j. 1772/63 z 9. října 1963). V roce 1965 byly práce v oddělení rozšířeny a dne 26. listopadu 1965 schváleny zásady pro portrétování členů akademie a pro stálou fotodokumentaci a propagaci výstavby pracovišť ČSAV.

Jak je z předchozího výčtu zřejmé, činnost oddělení byla velmi pestrá, v následující části studie však upřeme pozornost na reportážní a fotodokumentační činnost fotolaboratoře a budování fotografického archivu ČSAV, který na konci roku 1961 vykazoval 445 tematických reportáží s celkovým počtem 7 492 negativů.

Ústřední fototéka při Základní knihovně ČSAV

Z materiálu, který byl shromažďován v archivu fotooddělení při ZK ČSAV, měl být vybudován obrazový archiv rozvoje československé vědy na pracovištích akademie a archiv biografických i pracovních snímků předních československých vědců.

Ústřední fototéka byla při Základní knihovně ČSAV organizována podle zásad pro vedení fotoarchivů pracovišť ČSAV č. j. 13103/8/61 z 22. srpna 1961 a úkolů uložených sekretariátem prezidia ČSAV nebo Ústřední hospodářskou správou pracovišť Československé akademie věd. Shromažďovala fotografickou dokumentaci veřejné činnosti Československé akademie věd, dokumenty o udílení vyznamenání a řádů za vědeckou práci, o mezinárodních stycích a pracovních úspěších

¹⁷ A AV ČR, fond ZK-ÚVI ČSAV, kart. 10, i. č. 93 – Plány vědecké práce a zprávy o jejich plnění. Zpráva o ústřední fotolaboratoři ZK, 1961.

československé vědy. Prováděla obrazovou dokumentaci výstavby pracovišť ČSAV a rozvoje a vybavení ústavů a laboratoří a v neposlední řadě zpracovávala speciální biografické a portrétní snímky členů Akademie.¹⁸

Negativy a pozitivy založené do archivu fototéky mohly být používány pouze pro účely tiskové a propagační služby. Výsledky své práce odevzdávala Ústřední fototéka při ZK ČSAV, pokud je nezhotovovala a neodevzdávala konkrétnímu pracovišti ČSAV, v pravidelných intervalech, vždy po dvou letech, do Archivu ČSAV spolu s knihou přírůstků a lístkovými rejstříky.

V Ústřední fototéce byli zaměstnání reportéři, fotograf-výtvarník a fotografka.¹⁹

Personální zajištění fotolaboratoře ZK ČSAV, fotografové

Od počátku působili v oddělení jako jeho vedoucí a asistent I. stupně Stanislav Šulc a jako pomocný technik–asistent Pavel Radvan. V roce 1957 pracovalo v oddělení pět zaměstnanců a postupně docházelo k rozšiřování personálního zajištění fotolaboratoře. Od počátku šedesátých let vedl oddělení František Ledvinka.

V období šedesátých let působilo v oddělení pět fotografů různých specializací. Fotografka Marie Svejková zpracovávala technicky náročné snímky a kopie z negativů dodaných vědeckými pracovníky a diapozitivy z dodaných nebo v oddělení zpracovaných podkladů. Miroslav Jarošík, jenž pracoval ve fotolaboratoři již od března 1956, zde působil na pozici fotografa a technika oddělení a byl stálým zástupcem vedoucího. Prováděl reprodukční fotografické práce se zřetelem na zpracování speciálních materiálů podle druhu obrazového záznamu a požadované snímací techniky. Pracoval na všech typech laboratorních přístrojů a podle technologických předpisů i na všech druzích prací, včetně makrofotografie, technické a reportážní fotografie, které laboratoř prováděla. V případech potřeby také zaučoval pracovní síly pro fotolaboratoře pracovišť ČSAV.

Fotograf-výtvarník Miroslav Hák, působící od roku 1954 jako fotograf v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV, byl od poloviny šedesátých let pověřen zpracováváním speciálních portrétních a biografických snímků členů ČSAV. Přestože tato rozsáhlá

¹⁸ A AV ČR, fond ZK-ÚVI ČSAV, kart. 8, sign. 025, i. č. 62/8 – Organizace oddělení pro fotografii a reprografii ZK ČSAV. Návrh organizace ústřední fototéky při ZK ČSAV, bez datace.

¹⁹ A AV ČR, fond ZK-ÚVI ČSAV, kart. 8, sign. 025, i. č. 62/8 – Organizace oddělení pro fotografii a reprografii ZK ČSAV. Návrh organizace ústřední fototéky při ZK ČSAV, bez datace.

akce nespadá do časového rámce této studie, stručnou zmínku si svým významem a jménem fotografa rozhodně zaslouží a bude předmětem dalšího výzkumu autorky.²⁰

Snímky „portrétovací“ akce byly uskutečňovány většinou ve fotoateliéru oddělení pro fotografii a reprografii, výjimkou však nebylo ani jiné prostředí, volené portrétovanými osobami. Negativy byly popisovány a ukládány podle stanovených norem v archivu fototéky, zvětšené a pro veřejné účely upravené (retušované) snímky se vždy předaly určenému referentu pro osobní agendu Prezidia ČSAV. Snímky pak hodnotili sami portrétovaní členové akademie, kteří ze série snímků vybrali ty, s jejichž veřejnou reprodukcí souhlasili. Zpracování snímků realizoval M. Hák ve své vlastní fotolaboratoři.

Fotograf–reportér Jiří Plechatý zpracovával fotografickou dokumentaci veřejné činnosti ČSAV, obrazové reportáže o vědeckých shromážděních, dokumenty o udílení řádů a odměn za vědeckou práci, o mezinárodních stycích a jiných pracovních úspěších československé vědy a dále obrazový materiál pro propagaci československé vědy pro tisk a výstavnictví. Vedl archiv reportáží.

Dana Horníčková působila ve fotolaboratoři jako fotografka, která se soustřeďovala především na obrazovou dokumentaci výstavby pracovišť ČSAV a archivní snímky rozvoje a vybavení ústavu a laboratoří.

Postupně ale kapacita reportérské služby oddělení nestačila pokrýt potřebu fotografické dokumentace pracovišť ČSAV. Proto měly zejména velké ústavy ČSAV pečovat o vlastní fotodokumentaci výstavby pracovišť. Dokonce se objevila myšlenka, že fotoamatéři z řad vědeckých pracovníků ČSAV by mohli být přizváni jako foto-korespondenti pro účely vědecké propagace a zajištění archivních fotografií.²¹

²⁰ Miroslav Hák (1911–1978) patřil mezi významné české fotografy. Byl žákem svého otce Františka Háka – fotografa v Nové Pace, další praxi poté získával ve fotoateliérech v Praze u Langhanse a v Bratislavě u Horna. Od roku 1937 působil jako fotograf souboru divadla E. F. Buriana D34 v Praze, pro které vytvářel propagační fotografie. Patřil mezi významné představitele moderní fotografie, v roce 1942 spoluzaložil uměleckou Skupinu 42, od roku 1948 byl členem Spolku výtvarných umělců Mánes. Byl zaměstnán u Státního filmu, v letech 1954–1967 pracoval v Ústavu teorie a dějin umění ČSAV. V této době také vytvořil celou řadu fotografií českých a slovenských herců, které fotografoval pro týdeník Kino. Zdroj: http://www.artmuseum.cz/umelec.php?art_id=292, stav k 15. listopadu 2017.

²¹ A AV ČR, fond ZK-ÚVI ČSAV, kart. 8, sign. 025, i. č. 62/8 – Organizace oddělení pro fotografii a reprografii ZK ČSAV. Návrh k rozvinutí činnosti a odstranění překážek, které nelze zajistit v oboru působnosti Základní knihovny.

Obrazové reportáže a fotografická dokumentace veřejné činnosti a úspěchů české vědy v ČSAV

První reportáže začaly být pořizovány již na podzim roku 1955. Jejich autorem byl až do roku 1958 výhradně Stanislav Šulc. Od roku 1958 působil jako fotoreportér především Jiří Plechatý, který pořizoval reportážní snímky až do počátku devadesátých let. Miroslav Jarošík se do reportážních prací zapojil rovněž v roce 1958 a jako autor se mezi nimi objevuje do poloviny osmdesátých let. Jednalo se ale vždy jen o jednotlivé reportáže v průběhu roku. Od roku 1963 se mezi autory reportáží objevuje také Marie Svejková, o další tři roky později i Dana Horníčková.

První reportáž z roku 1955 zachycuje rekreaci pracovníků ČSAV v Tupadlech, poslední reportáž ze sledovaného desetiletí je z 20. prosince 1962 a zachycuje předání diplomů nově zvoleným členům ČSAV. V prvním roce vzniklo celkem osm reportáží, kromě rekreace zaměstnanců Akademie se jednalo o záběry z několika pracovišť – Farmakologické laboratoře, Fyzikálního ústavu a Ústavu pro telemechaniku. Pozornost si v jedné reportáži vysloužil také hmotnostní spektrometr z fyzikální chemie. Postupně objem reportáží narůstal. V následujícím roce 1956 se jednalo o dvacet reportáží, mezi nimiž byly zastoupeny jak snímky dokumentující činnost centrálních orgánů Akademie (valné shromáždění ČSAV konané ve dnech 19.–20. listopadu 1956, záběry z návštěvy profesora Skramlíka v Biologické sekci ČSAV či celostátní konferenci vědeckých a výzkumných pracovníků o úkolech při zabezpečování rozvoje a zvyšování technické úrovně čs. průmyslu), tak i snímky z pracovišť (Laboratoř botaniky, Biologický ústav, Chemický ústav, Ústav matematických strojů, Ústav pro radiotechniku a elektroniku, Ústav anorganické chemie a Laboratoř optiky). Na záběrech byli zachycováni především pracovníci či skupiny pracovníků v laboratořích nebo exteriérech (např. dr. Jurek z Laboratoře optiky se spolupracovníky u zrcadlového mikroskopu či profesor Kašpar z oddělení nerostných surovin Ústavu anorganické chemie s asistenty), jednotlivé přístroje (Ústav pro elektroniku a radiotechniku, Ústav matematických strojů), vybavení laboratoří (např. kvasné zařízení v izotopové laboratoři Biologického ústavu, speciální autobus Biologického ústavu, vybavený jako mobilní laboratoř) a pracovní postupy (naplnění preparátu na podložní sklíčko). V tomto roce se také objevují první reportáže zachycující významné vědce – akademiky a členy korespondenty ČSAV (fyzikální chemik a pozdější nositel Nobelovy ceny Jaroslav Heyrovský a elektrotechnik Bedřich Heller) – v jejich pracovním, případně soukromém prostředí a reportáže z jubileí členů ČSAV (50. narozeniny sinologa a ředitele Orientálního ústavu ČSAV Jaroslava Průška). (Viz obr. 7.)

V průběhu roku 1957 bylo zpracováno třicet šest reportáží, z nichž celkem patnáct se věnovalo pracovištím ČSAV – v oblasti věd o živé přírodě především Biologickému a Chemickému ústavu ČSAV, jedna reportáž zachycovala Laboratoř heterocyklických

sloučenin, pracoviště chemika a akademika Rudolfa Lukeše. Oblast věd o neživé přírodě reprezentovalo několik reportáží o rozvoji Ústavu jaderné fyziky a jeho přístrojovém vybavení, včetně výstavby atomového reaktoru. Poměrně rozsáhlá reportáž byla věnována astronomickému pracovišti v Ondřejově, Fyzikálnímu ústavu, Ústavu technické fyziky (oblasti polovodičů) a Ústavu pro telemechaniku. Z dnešní tzv. třetí vědní oblasti, tedy z oblasti společenských a humanitních věd, se pozornosti dostalo pracovištěm Základní knihovny ČSAV. (Viz obr. 4.)

Další tematický okruh, jenž dokládal činnost a každodennost centrálních orgánů ČSAV, reprezentovaly reportážní fotografie z valného shromáždění ČSAV, které se tradičně konalo v listopadu, z návštěvy korejské delegace v červnu 1957 a z podpisu smlouvy mezi ČSAV a NDR. Rozsahem velmi neobvyklá a ojedinělá (několik set kusů) pak byla reportáž z návštěvy delegace prezidia Akademie věd SSSR v ČSR a podepsání dohody o vědecké spolupráci, která delegaci dokumentovala od přivítání na letišti 20. května 1957 až po její odlet v červnu 1957. Jedna reportáž byla věnována budově sídla ČSAV na Národní 3 a jedna zachycovala cvičení civilní obrany.

Několik reportáží se věnovalo konferencím a zasedáním pořádaným v roce 1957, ať to byla druhá konference slavistů,²² konference Komise pro pomoc vodnímu hospodářství, zasedání u příležitosti Geofyzikálního roku či přednáška zahraničního hosta z Maďarska v komisi pro vodní dopravu Vědecko-technické společnosti.

Reportáže o členech ČSAV zastoupily snímky pořízené u příležitosti 71. narozenin orientalisty Jana Rypky a narozenin Jaroslava Kožešníka, jedna reportáž byla věnována botanikovi Bohumilu Němcovi.

V roce 1957 se také objevila první reportáž věnující se poslednímu rozloučení s členem ČSAV, mineralogem Františkem Slavíkem. Pohřby pak tvoří další z tematických okruhů objevujících se v reportážích.

Pro následující rok (1958) máme již k dispozici sedmdesát reportáží, z nichž prvních osmnáct reportáží fotografoval Stanislav Šulc, jednu reportáž Miroslav Jarošík a poté, od května 1958, se téměř výhradním fotografem reportážních snímků stal Jiří Plechatý.

Pro další léta je ve fondu evidováno postupně celkem sto jedenáct (rok 1959), sto čtyři (roky 1960 a 1961) a osmdesát (rok 1962) reportáží, v nichž jsou zastoupeny všechny tematické okruhy, které se v předchozích letech v reportážích objevily a postupně ustálily: 1) činnost a každodennost centrálních orgánů Československé akademie věd, kde se objevovaly nejen fotografie z valných shromáždění ČSAV, z předávání diplomů nově zvoleným členům ČSAV, z oficiálních návštěv a delegací domácích i zahraničních, z podpisů mezinárodních smluv o spolupráci, ze zasedání vědeckých společností, mezinárodních komisí a rad, ale také fotografie z cvičení

²² Tato reportáž se bohužel ztratila.

Civilní obrany, z cvičení požární jednotky Úřadu prezidia ČSAV, z účasti na oslavách Prvního máje, z vyhlášení Brigády socialistické práce konaném na Úřadu prezidia ČSAV, ze slavnostního ukončení prvního ročníku sportovních her pracovišť ČSAV, z třetího reprezentačního plesu ČSAV v Obecním domě, z večera Zdeňka Nejedlého konaného v Malostranské besedě, či ze slavnostního vědeckého zasedání u příležitosti 90. výročí narození V. I. Lenina; 2) snímky z pracovišť, na nichž jsou zachycovány budovy, interiéry pracovišť, laboratoře a jejich vybavení či konkrétní přístroje, a to buď samostatně, nebo s pracovníky při práci v laboratořích, u přístrojů nebo v terénu;²³ 3) reportážní portréty členů ČSAV, do nichž lze zahrnout kromě portrétních snímků a záběrů členů ČSAV v jejich pracovním nebo soukromém prostředí, pořizovaných většinou u příležitosti životních jubileí, také reportáže z oslav takových výročí; 4) udělování cen, odměn jednotlivým pracovníkům a pracovním kolektivům apod. představuje také početně velmi zastoupenou tematickou skupinu reportážních fotografií, která postupně od roku 1958 nabývá na objemu a patří do ní reportáže z udělování Řádu práce, Řádu republiky, fotografie laureátů Státní ceny; 5) poslední rozloučení s členy ČSAV; 6) konference, sympozia, vědecké přednášky, instruktáže a výstavy a 7) ostatní nezařazená témata. (Viz obr. 5 a 6.)

Pro počátky reportáží byl charakteristický jen velmi stručný, často obecný, někdy i nepřesný (například reportáž z pracoviště označeného jako Ústav pro telemechaniku zachycovala Laboratoř pro automatizaci a telemechaniku) popis, což dnes s odstupem času a absencí pamětníků způsobuje komplikace při snaze o podrobnější, upřesňující identifikaci jednotlivých fotografií. Postupně však docházelo vlivem vytváření a ustalování pravidel pro pořizování a evidenci reportáží k podrobnějšímu popisu.

Reportáže byly zpracovávány podle předem daného plánu. V reportážním listě měl fotograf vždy uveden název reportáže, místo, dobu a přibližný počet záběrů, aby se mohl reportér technicky vybavit. Fotografové byli také vybaveni odpovědnými orgány ČSAV zvláštním povolením k fotografování.

Každý snímek měl být, samozřejmě dle možnosti, popisován ihned na místě reportáže, a to podle pořadí snímků. Správnost dat, případně jejich doplnění pak kontroloval zadavatel reportáže, který také poskytoval fotoreportérovi podklady pro popisy jednotlivých snímků. Výběr snímků a záběrů prováděl fotoreportér nebo je navrhoval zadavatel.

Zpracované negativy byly na okraji označovány evidenčním číslem reportáže, pořadovým číslem snímku a vlastní značkou fotografa. Název a datum reportáže bylo zapsáno v seznamu reportáží v archivu fototéky, kde byly také ukládány negativní snímky.

²³ V roce 1961 provedl Jiří Plechatý několik reportážních fotografování také na ústavech Slovenské akademie věd.

Ze všech vhodných negativů se zhotovily kontaktní kopie, které byly rovněž ukládány ve fototéce podle pořadí reportáží a snímků. Vyhotovené kontakty byly až na výjimky nalepovány na arch tvrdého papíru ve formátu A5, kde byl také uveden podrobnější popis jednotlivých snímků. V případě potřeby byl na kontaktních snímcích zanesen náčrt výřezu použitý pro fotografii formátu 13 x 18 (obr. 7).

Jak bylo již výše řečeno, popis reportáží z nejstaršího období (jednalo se o zhruba devadesát reportáží) byl buď velmi vágní, či – většinou – ani nebyl proveden. Postupně bylo popisování reportáží a jednotlivých snímků detailnější, ačkoliv v případě snímků, na nichž jsou zachyceny skupiny osob, často nebyly všechny osoby na snímku označeny důsledně. Stejně tak ne vždy byla dodržována zásada, že pracovníci ústavů, kteří objednali a řídili fotoreportáž, jsou povinni poskytnout fotoreportérovi údaje nezbytné pro popis snímků.

Každý zvětšený snímek, který byl z reportáže zpracovaný a byl určený pro veřejné účely, byl označen razítkem původu a popsán kvůli ochraně reprodukčních a autorských práv.

Při dodatečných objednávkách zpravidla zpracovával požadované zvětšeniny autor konkrétních snímků.

Archiv ČSAV – získávání fotografických archiválií a reportáže ČSAV

V podstatě téměř vzápětí poté, co Československá akademie věd zahájila svou činnost, podal vedoucí Archivu ČSAV Václav Vojtíšek Prezidiu ČSAV podnět (24. listopadu 1952), v němž navrhoval archivní ukládání všech příležitostných tisků vydávaných k slavnostem, schůzím a přednáškám, dále ukládání pozvánek, programů, úmrtních oznámení a rovněž fotografií členů akademie a událostí, které mají význam pro její dějiny. Ještě předtím, než začaly být systematicky pořizovány reportáže, získával archiv ojediněle a náhodně fotografie zachycující události důležité pro dějiny ČSAV. Vedoucí archivu Václav Vojtíšek proto požadoval na konci roku 1954 v přípisu adresovaném Úřadu prezidia ČSAV znovu, aby byla učiněna opatření, která by zajistila pravidelnost a úplnost dodávání obrazových pramenů pro dějiny ČSAV, a navrhoval to zajistit smlouvou s ČTK.²⁴

²⁴ A AV ČR, fond Ústřední archiv ČSAV (dále ÚA ČSAV), kart. 14, sign. 983, i. č. 107/II – Získávání fondů. Sbírká fotografií. Rozklady a žádosti akademika V. Vojtíška Úřadu prezidia ČSAV, fotolaboratoři Základní knihovny ČSAV a jiným institucím o zasílání fotografií (1954–1968).

Václav Vojtíšek pak jako ředitel Archivu ČSAV ve stanovisku, které zasílal 6. dubna 1955 k návrhu na zřízení fotolaboratoře pro potřeby pracovišť ČSAV, uvedl, že samotný archiv by rovněž rád usiloval o zřízení vlastního fotografického ateliéru: „...vzhledem ke zprávě, že při fotolaboratoři se současně zřizuje ústřední dokumentační archiv, vyslovuje [Archiv ČSAV] očekávání, že tento archiv bude opatrovat filmy a desky, které vzejdou z jeho činnosti, ale že jinak nebude zasahovat do oblasti zájmů archivu ČSAV a nebude konkurovat s jeho činností. Naopak bylo by nezbytné, aby archiv ČSAV pravidelně dostával všechny snímky, které vyjdou z činnosti fotolaboratoře ČSAV, aby je odborně zpracovával podle pravidel archivních. Zachycovat přítomné dění a činnost osob a ústavů ČSAV jest zajisté nezbytný doplněk vlastního působení archivu ČSAV v uchovávaní a vědeckém zpracování písemností vzešlých z činnosti bývalých ústředních vědeckých korporací českých i nynější ČSAV a všech jejích složek.“²⁵

Na páté schůzi Prezidia ČSAV 24. února 1956, která se mimo jiné zabývala přípravou podkladů pro kulturně-politická výročí a v této souvislosti i činností Archivu ČSAV, uložilo prezidium Úřadu prezidia ČSAV, sekcím a všem pracovištím, „... aby Archivu ČSAV byl pravidelně zasílán všechny dokumentární materiál, a to fotografie v 1 exempláři, tištěný materiál jako pozvánky, plakáty a příležitostné tisky ve 3 exemplářích“.²⁶ Ani toto opatření však stále nevedlo k očekávanému výsledku. V roce 1958 měl archiv ve své správě neúplnou fotografickou sbírku členů Akademie, dvě fotoalba a sotva několik desítek fotografií zachycujících významné události.²⁷

V této době se archiv potýkal nejen s nesystematičností a náhodností, s níž získával do svých fondů a sbírek fotografický materiál dokumentující významné události a zařízení z vývoje a činnosti ČSAV, ale také s nedostatečným, případně zcela chybějícím popisem předaných materiálů. „... archiv ČSAV musí upozornit, že k zásilce fotografií nebyl připojen žádný slovní doprovod. To je velký nedostatek, poněvadž zaměstnanci archivu nemohou mít znalost osob na fotografiích zachycených, ani všech domácích, natož cizích a nemohou si ani představit, která jednání jsou na fotografiích zachycena. Pokud jde o popis fotografií, je třeba dbát na to, aby obsahoval, kterou událost fotografie zachycuje (a ovšem i datum této události) a jména osob, jejichž tváře jsou výrazné. Dále pak je důležité zaznamenat základní technické údaje o pořízení fotografie (film či deska, rozměry, a zda jde o zvětšení). ... Při fotografiích

²⁵ A AV ČR, fond ÚA ČSAV, kart. 14, sign. 983, i. č. 107/II – Získávání fondů. Sběrka fotografií. Rozklady a žádosti akademika V. Vojtíška Úřadu prezidia ČSAV, fotolaboratoři Základní knihovny ČSAV a jiným institucím o zasílání fotografií (1954–1968).

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tyto archiválie jsou součástí fondu Fotosběrka Archivu AV ČR, který je prozatím neuspořádaný. Fotoalba bohužel byla postižena povodní a jsou zachována pouze částečně.

jednotlivců, pořizovaných u příležitosti zvolení, vyznamenání apod., je třeba poznamenat datum, kdy byla pořízena fotografie.“²⁸

Od počátku roku 1964 začala probíhat spolupráce iniciovaná Základní knihovnou ČSAV týkající se převzetí obrazového archivu (fototéky), který vznikl z činnosti fotolaboratoře, do Archivu ČSAV. Archiv reportážních snímků uložených ve fototéce Oddělení pro fotografii ZK ČSAV činil do konce roku 1963 na 11 322 negativů. Archiv ČSAV však nebyl schopen v této době již takový rozsah fotografické dokumentace převzít. „Archiv ČSAV by rád tento materiál převzal, avšak když narostl, nemá s dostatek místa k úschově a také jinak nejsou podmínky pro převzetí citlivého materiálu.“²⁹ Prozatím měly být proto reportáže uložené na pracovišti Základní knihovny zpracovány (do roku 1961) pomocí jmenného a věcného katalogu a měl být proveden výběr fotografického materiálu pro převzetí do archivu. Z dalších jednání pak vyplynulo, že převzetí archivu reportáží, uloženého v oddělení pro fotografii, není v této době žádoucí, neboť se stále jedná o „živý“ materiál, „... z něhož se pro potřeby tisku, pro výstavy apod. neustále vyhledávají rozmanité snímky.“³⁰ Na společném jednání v únoru 1964 se proto zástupci Oddělení pro fotografii ZK ČSAV a Archivu ČSAV dohodli, že veškeré negativy z reportáží spolu s náhledovými snímky budou dlouhodobě uloženy ve fotolaboratoři. Aby byl zabezpečen nejcennější fotografický materiál, pořizovala fotolaboratoř od nejdůležitějších negativů pozitivy rozměru 13 x 18, ukládané v Archivu ČSAV.

První část reportáží, respektive negativů a k nim příslušných kontaktních snímků, se dostala do Ústředního archivu ČSAV 14. února 1967, kdy archiv převzal celkem 699 reportážních celků. Jednalo se o reportáže z období říjen 1955 – prosinec 1965. Podrobným lístkovým katalogem (křížovým, tj. jmenným a předmětovým) tak bylo podchyceno 10 250 snímků na negativních filmech 6 x + cm, 350 záběrů na perforovaných filmech 24 x 36 mm a 2 900 pozitivů reportážního formátu 13 x 18 cm.³¹ Staly se tak základem pozdějšího rozsáhlého archivního fondu Reportáže ČSAV a AV ČR. (Obr. 8.)

²⁸ A AV ČR, fond ÚA ČSAV, kart. 14, sign. 983, i. č. 107/II – Získávání fondů. Sběrka fotografií. Rozklady a žádosti akademika V. Vojtíška Úřadu prezidia ČSAV, fotolaboratoři Základní knihovny ČSAV a jiným institucím o zasílání fotografií (1954–1968).

²⁹ A AV ČR, fond ÚA ČSAV, kart. 14, sign. 983, i. č. 107/II – Získávání fondů. Sběrka fotografií.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Jiří BERAN. *Ústřední archiv Československé akademie věd. Průvodce... Doplněk I, c. d.*, s. 129.

Instrukce Archivu ČSAV o zacházení s fotografickým materiálem v archivu a na pracovištích ČSAV

Jak z předchozího textu vyplývá, Archiv ČSAV se snažil být již od počátku své existence aktivní v akvizici fotografického materiálu, jehož důležitosti si byl vědom. I z tohoto důvodu se účastnili pracovníci archivu aktivně školení, tzv. instruktáží pro pracovníky fotolaboratoří ČSAV, které byly prováděny na konci padesátých a začátku šedesátých let a jejichž tématem bylo například ukládání a popis fotografických dokumentačních materiálů v archivech (Alena Šlechtová), archivní význam fotografické dokumentace (Václav Vojtíšek) či zpracování a ukládání mikrofilmů (František Ledvinka). Na instruktážích, které měly pomoci sjednotit a zjednodušit dokumentaci fotografií a mikrofilmů na jednotlivých pracovištích a následně usnadnit po určité době výběr materiálu pro Archiv ČSAV,³² se podíleli společně s pracovníky Oddělení pro vědeckou fotografii ZK ČSAV.

Hlavním požadavkem pro uchování historicky důležitých snímků, byla, stejně jako dnes, dostatečná trvanlivost fotografie, které je možné docílit použitím kvalitního fotomateriálu, pečlivým postupem při zhotovování fotografie a vhodným uložením. Tehdejší praxe měla zajistit, aby každý negativ získal před uložením přírůstkové číslo, které bylo napsáno pokud možno kvalitní čínskou tuší přímo na okraj negativu. Poté byl negativ (deska nebo film) uložen do pergamenové obálky, která měla být popsána rovněž tuší nebo inkoustem, zkráceným popisem snímku, jménem fotografa a datem zhotovení snímku. Obálky s negativy se pak podle přírůstkových čísel řadily do dřevěných nebo plechových kartotéčních skříní.³³

Ukládání negativů v případě různých formátů bylo prováděno dvěma způsoby. 1) Každý formát byl řazen zvlášť a měl vlastní přírůstkovou knihu. Jednotlivé formáty se označovaly římskými číslicemi a přírůstkové číslo negativu se skládalo z této římské číslice a arabského čísla, pod kterým byl příslušný negativ veden v přírůstkové knize.³⁴ 2) Formáty do velikosti 9 x 12 cm se ukládaly pohromadě do menších zásuvek, větší formáty do zásuvek větších. V menších zásuvkách byly místo chybějících obálek s většími formáty, které byly uloženy jinde, pouze odkazy na čísla.³⁵

³² A AV ČR, fond ÚA ČSAV, kart. 14, sign. 983, i. č. 107/II – Druhá instruktáž pracovníků fotolaboratoří ČSAV, 1960.

³³ Tento způsob ukládání negativů používal Památník národního písemnictví, neboť pracoval výhradně s deskami jediného formátu.

³⁴ Tento způsob evidence užíval Archiv hlavního města Prahy a Státní ústřední archiv, který formáty označoval velkými písmeny ze začátku abecedy.

³⁵ Takový způsob ukládání a řazení negativů se osvědčil v Archeologickém ústavu v Praze.

Pro negativy bylo doporučováno uložení v suché místnosti při pokud možno stálé teplotě 18–20 °C. Místnosti, ve kterých byl uložen fotografický materiál, musely být zabezpečeny před požárem, elektrické vedení tedy mělo být ve zdi a komín v pořádku. V místnostech se nesmělo kouřit.

Fotografické snímky zpracované ve fotolaboratořích a ukládané v tzv. archivech fotografií se zařazovaly a popisovaly současně s číslovaným negativem. Kontaktní snímky nebo pozitivní zvětšeniny se řadily buď podle hesláře dohodnutého s konkrétními pracovníky, nebo podle pořadí snímků.

Pro ukládání pozitivů – fotografií na papírové podložce byla v té době velmi rozmanitá praxe. Často se ukládaly společně s negativem, takže pro ně nebylo třeba vytvářet samostatné pomůcky. Většinou se však do archivu dostávaly pouze pozitivy bez negativů. Postupně pak začala převažovat praxe ukládání pozitivů odděleně od negativů. V některých případech docházelo k přilepování pozitivů na zvláštní karty, které obsahovaly popis a všechny údaje důležité pro snímek. Takové karty (jednotného formátu) byly vkládány do zásuvek. Z dnešního hlediska je takové zacházení s fotografiemi naprosto nevhodné, ale v období, kdy tato pravidla vznikala a byla praktikována, byl tento způsob považován za vhodný „tam, kde pozitivy slouží k běžné potřebě pro informaci badatelů. Proto také bývají karty s nalepenými pozitivy řazeny podle hesel a nahrazují tak heslový katalog.“³⁶ Pro archivaci měly být fotografie na papírové podložce ukládány do průsvitných obálek poté, co na ně byl na zadní stranu zapsán kromě přírůstkového čísla popis a další podstatné údaje o snímku. Současně měla být zadní strana snímku opatřena razítkem původce. Pro ukládání fotografií na papírové podložce se doporučovaly stejné podmínky jako pro uložení negativů.

Následně, vždy po určitých časových úsecích, měl Archiv ČSAV provést výběr snímků, které z fotolaboratoří jednotlivých pracovišť ČSAV převezme. Ostatní snímky si měla příslušná vědecká pracoviště ponechat ve svých sbírkách.

Fotografickým archiváliím se v Archivu ČSAV od počátku věnovali Alena Šlechtová a Václav Vojtišek, tehdejší ředitel archivu. Při zpracování metodiky vycházeli nejen z tehdejší platné legislativy, zkušenosti sbírali také návštěvami a konzultacemi v jiných archivech.³⁷

³⁶ A AV ČR, fond ÚA ČSAV, kart. 14, sign. 983, i. č. 107/II – Druhá instruktáž pracovníků fotolaboratoří ČSAV, 1960.

³⁷ Z nich se zachovaly ve strojopisné podobě záznamy z návštěvy v tehdejším Státním ústředním archivu (dnes Národní archiv), konané 24. listopadu 1959 u dr. Voráčka.

Závěr

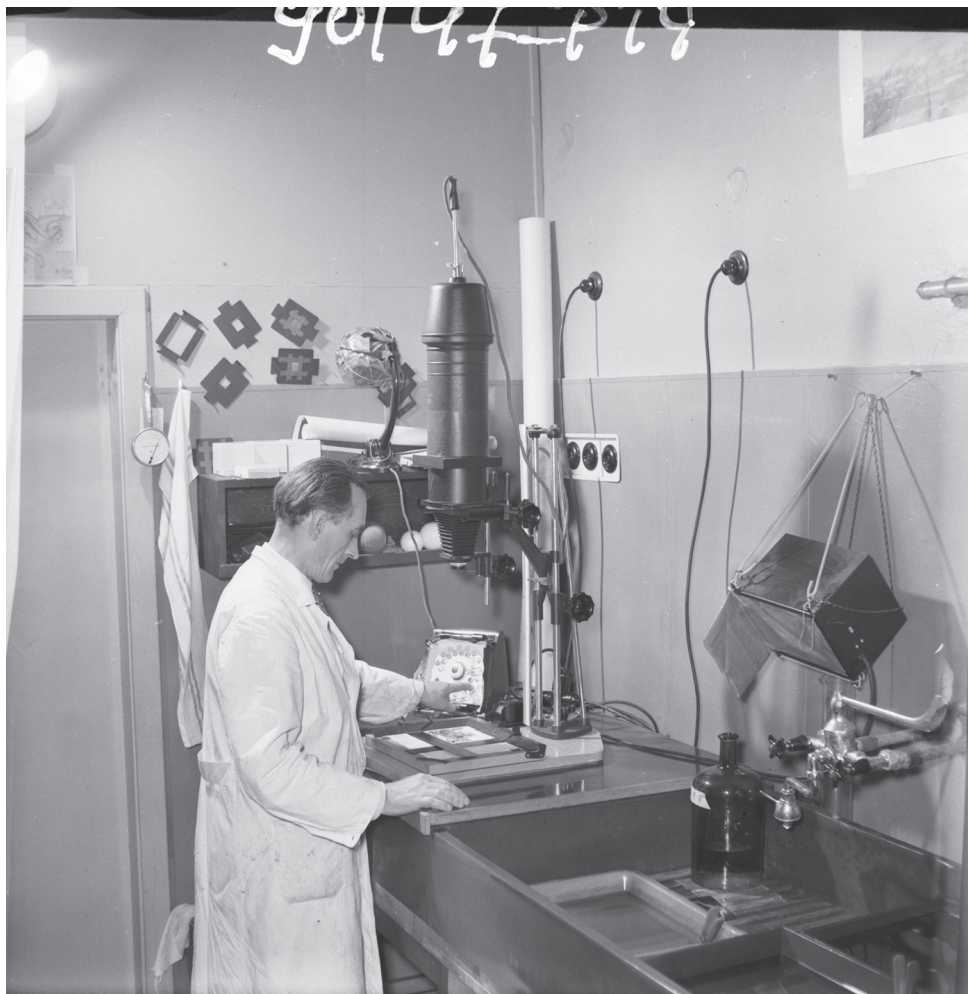
Fond Reportáže ČSAV a AV ČR představuje, vedle Fotosbírký Bohumila Vavrouška, jeden z nejvytěžovanějších archivních fondů obsahující fotografické archiválie. Jako samostatný archivní fond začal být veden po první generální inventuře, která proběhla v letech 2001–2002. Do té doby byl řazen jako celek v rámci tzv. fotosbírek archivu. V roce 2002 byl bohužel poměrně výrazně postižen povodní – došlo k poškození asi 70 % tohoto archivního fotografického fondu, který byl pak postupně vysoušen.³⁸ Většina fotografických archiválií poškozených vodou zůstala zachována, ztráty tvoří menší část tohoto celku, avšak vzhledem k míře jejich poškození je také různá míra možností jejich dalšího využití jako obrazového dokumentu.

Summary

The article examines the foundation and development of a specialised photographic laboratory used by the whole Czechoslovak Academy of Sciences (CSAS) and the establishment of the CSAS's photo archive (which the researched fonds originated from) in the first decade of CSAS's existence. It also focuses on the evolution of a photo collection at the Archives of the CSAS and determining the rules for long-term storage and cataloguing of the material. Along with the analysis of the subject matter of the reportages, this information is vital for understanding this archival fonds and its detailed research. The article also illustrates how the use of visuals was at that time perceived as an opportunity to present the high-profile academic institution.

Author's address:
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i.
Gabčíkova 10
182 00 Praha 8

³⁸ K povodním a jejich následkům pro Archiv AV ČR viz blíže již citovanou studii Štěpánka BORÝSKOVÁ – Vlasta MÁDLŮVÁ – Tomáš W. PAVLÍČEK. Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni, c. d., s. 181–208.

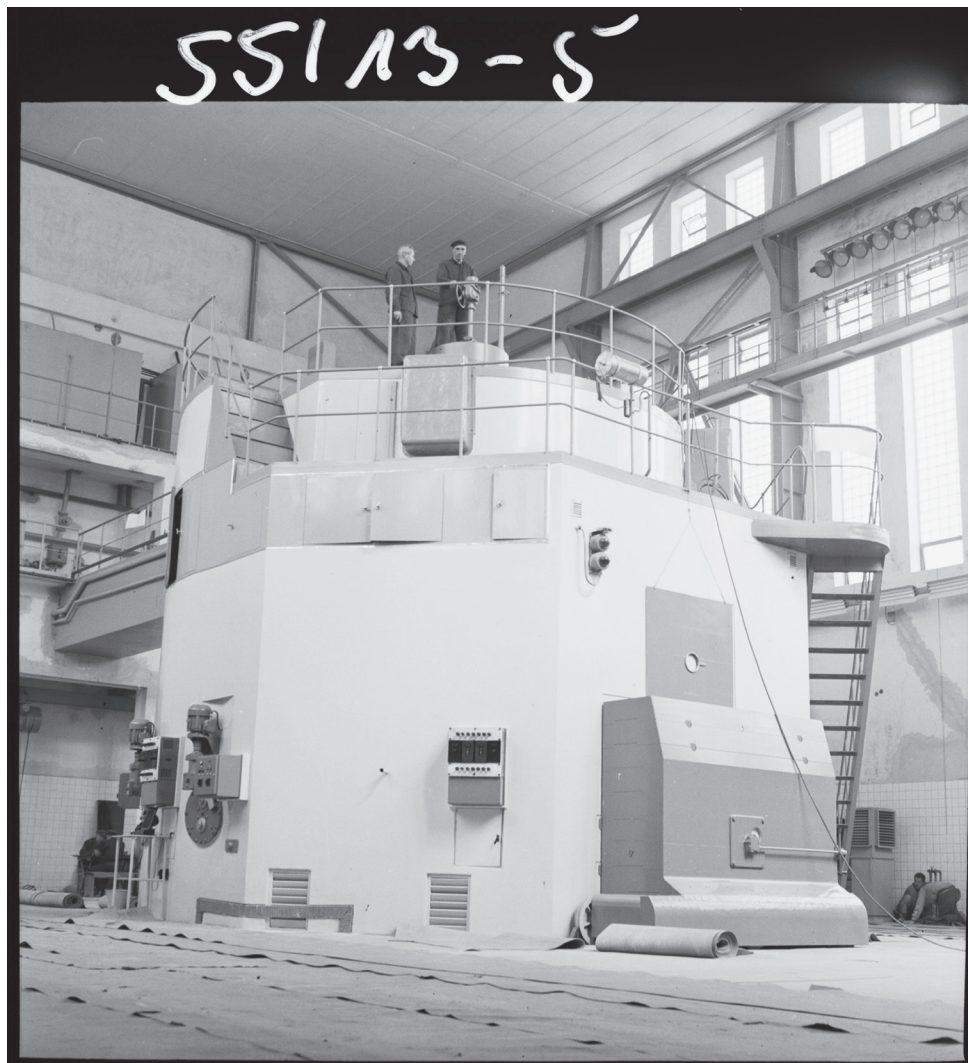
Obr. 1. Pracoviště Základní knihovny ČSAV. 28. červen 1958, foto J. Plechatý. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 90

Obr. 2. Návštěva akademika Jírovce v oddělení pro fotografii, rok 1959, foto J. Plechatý. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 104.

Obr. 3. Laboratoř botaniky, rok 1956, foto S. Šulc. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 15.

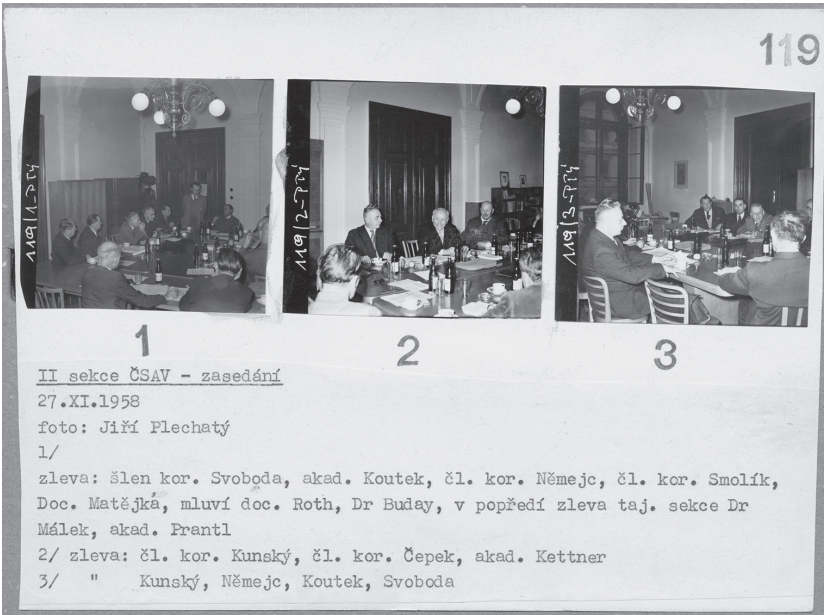
Obr. 4. Výstavba jaderného reaktoru, rok 1958, foto S. Šulc. Na snímku je vidět původní označení plastového negativu fotografem - číslo reportáže, pořadové číslo záběru a značka fotografova jména. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 55.

Obr. 5. Třetí reprezentační ples ČSAV v Obecním domě, na snímku Jaroslav Průšek, rok 1960, foto J. Plechatý. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 249.

Obr. 6. Návštěva korejské delegace v ČSAV, přijetí akademikem Zdeňkem Nejedlým 18. června 1957, foto S. Šulc. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 50.

Obr. 7. Ukázka kontaktních snímků nalepených na archu tvrdého papíru. A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 119.

ARCHIV
oddělení pro vědeckou fotografii

číslo reportáže: 74

název reportáže PLETHYSMOGRAF, Dr. Fígur, Dr. Prošek,
Dr. Písař, sk. Laufberger

v ústavu ČSAV laboratorní grafických vyřetř. metod

dne 28. 11. 1958

foto Sule

textace

počet záběrů 24 6 prs. (13 x 18)

poznámka

Obr. 8. Ukázka původní obálky fotoreportáže A AV ČR, fond Reportáže ČSAV a AV ČR, sign. FOP 74.

Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 2015. *Berlin/Boston, Walter de Gruyter, 2016, 343 s., fotografií a obrázků 75. ISSN 0373-9767, e-ISSN 1868-9191*

Že současné Německo má bohatou základnu pro základní i aplikovaný výzkum, je všeobecně známo. Mezi největší organizace zabývající se touto tematikou patří Max-Planck Gesellschaft, Fraunhofer Gesellschaft zur Förderung der angewandte Forschung, Leibniz Gemeinschaft, Deutsche Akademie der Wissenschaften Leopoldina, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen a další.

Recenzi ročenky posledně jmenované akademie je třeba uvést informacemi, neboť není tak známa jako např. Max-Planck Gesellschaft. Manažérům české vědy následující informace o této akademii nebudou, doufám, novinkou, jsou spíše určeny čtenářům DVT. Akademie věd Göttingen je stará německá vědecká instituce, byla založena roku 1751 jako Königliche Societät der Wissenschaften. Měla vedle göttingenské univerzity, jejíž hlavní úlohou byla výuka, vést výzkum. Podle jejího prvního prezidenta, známého švýcarského univerzálního vědce Albrechta von Haller (1708–1777), se měla zabývat objevy; angažovala se proto v mnoha vědeckých oborech. Vydávala a vydává publikace (Abhandlungen, Jahrbuch, Göttingenische Gelehrte Anzeigen), které jsou rozšířeny po celém světě zejména výměnou písemností s cizími institucemi, jichž je v Německu i mimo něj přes 800. Akademie se dělí do dvou tříd: filologicko-historické a matematicko-fyzikální. Každá třída má 40 řádných a 100 dopisujících členů. Třídy se scházejí na schůzích, kde členové přednášejí své příspěvky a běží diskuse k nim. Třídy doplňují své členské základny průběžně podle potřeby. Členové Akademie se volí z řad specialistů v oboru. V Akademii existuje trojí členství: řádné, korespondenční a čestné (velmi řídké). Řádní členové musí bydlet v severních částech Německa, zatímco dopisující a čestní členové mohou mít bydliště kdekoli v Německu či v cizině.

Členy göttingenské akademie byli ve své době známí vědci, např. Georg Christoph Lichtenberg (1742–1799), Friedrich Wöhler (1800–1882), Carl Friedrich Gauss (1777–1855), Wilhelm Eduard Weber (1804–1891), Friedrich Christoph Dahlmann (1785–1860), Julius Wellhausen (1844–1918), David Hilber (1862–1943), Alfred Windaus (1876–1959, Nobelova cena /NC/ za chemii), Max Born (1882–1970, NC za fyziku), Otto Hahn (1879–1969, NC za chemii), James Franck (1882–1946, NC za fyziku), Werner Heisenberg (1901–1976, NC za fyziku), Alfred Heuss (1905–1995) a Franz Wieacker (1908–1994). Členové filologicko-historické třídy jsou zástupci všech směrů duchovních a sociálních věd. Mezi nimi je i jediný Čech – teolog profesor Petr Pokorný. V matematicko-fyzikální třídě jsou zastoupeni matematici, fyzici, chemici, lékaři a ostatní přírodovědci. Podle stanov Akademie obě třídy zasedají společně. Jednou do roka se koná slavnostní zasedání, na kterém prezident Akademie přednáší zprávu o činnosti Akademie, uděluje

pravidelně různé ceny k podpoře vědeckého dorostu nebo za vynikající výsledky vědců z Göttingen. V roce 2015 byl prezidentem profesor Stefan Tangermann, agrární ekonom narozený roku 1943, 1. viceprezidentem profesor Thomas Kaufmann, církevní historik narozený v roce 1962, a 2. viceprezidentem fyzik profesor Kurt Schönhammer, narozený roku 1946, předseda matematicko-fyzikální třídy. Na každém slavnostním zasedání Akademie je vždy slavnostní přednáška, kterou přednesl v roce 2015 profesor fyzikální chemie Jens Frahm (1951) a která se věnovala činnosti srdce pohledem magnetické rezonance.

Akademie uděluje badatelům různé ceny, které jsou určeny vědeckému dorostu nebo zkušeným vědcům Akademie. Kromě cen a stipendií poskytuje „top“ badatelům Gaussovu profesuru, která je váže na Göttingen a umožňuje jim podílet se na životě Akademie. O financování činnosti Akademie se stará stát, spolkové země a různí sponzoři. Göttingenská akademie udržuje spolupráci s akademiiemi v Berlíně, Mnichově, Lipsku, Heidelbergu, Mohuči, Düsseldorfu a Hamburku. V Akademii působí komise, které posuzují výzkumné plány. Do nich mají přístup i nečlenové Akademie.

Ročenka 2015 je rozdělena na dvě části: menší o Akademii jako takové a větší o práci Akademie. O Akademii (prezidiu, správě a výborech) jsem uvedl informace výše. Jednou do roka bývá slavnostní zasedání. V roce 2015 se konalo v listopadu. Jako jindy účastníci zasedání vyslechli slavnostní přednášku, kterou přednesl akademik Jens Frahm (ročník 1951), profesor fyzikální chemie na göttingenské univerzitě. Byla zaměřena na tomografii, tedy magnetickou rezonanci v praxi, např. v kardiologii a jiných oborech. O této metodě referoval Frahm už na předchozích zasedáních Akademie (v letech 2009 a 2010), takže přednáška (14 stran v ročence) byla o nejnovějších poznatcích.

V ročence 2015 jsou uvedeny přednášky, které Akademie pořádala. Nemuselo to být přímo v Göttingen, např. akademik Gerold Wefer (ročník 1944) přednášel v dolnosaském zemském sněmu o poměrech ve vodních hlubinách z hlediska životního prostředí. Přímo v Göttingen odezněla přednáška akademika Klause Niehra (ročník 1955) o pečetích göttingenské akademie. V listopadu 2015 uspořádala Akademie symposium k 80. narozeninám Wofganga Seiferta (1926–2009), bývalého člena Akademie, profesora německých právních dějin a občanských práv.

Cenu Nadace Hanse Jenssena udělila Akademie v roce 2014 badatelce Simoně Baderové z mnichovského Muzea architektury za práci o moderní architektuře v Africe – o výstavbě italského koloniálního města Asmera v Eritrei. I další cena Hanse Jenssena byla udělena za architektonickou práci Christině Beeseové (ročník 1988), vědecké asistence Uměleckohistorického ústavu berlínské Freie Universität. Její práce o italském architektu Marcelu Piacentini (1881–1960), tvůrci moderních italských městských staveb, měla vyjít (a vyšla) knižně, takže krátká přednáška při udělení ceny byla v podstatě prezentací její knihy. Lichtenbergovu medaili udělila Akademie

berlínskému právnímu vědci profesorovi Dieteru Grimmovi (ročník 1937), který se v přednášce při této příležitosti věnoval málo postřehnutelným příčinám problémů demokracie v Evropě. Cenu D. Heinemanna udělila Akademie Andreu Cavalieri-mu z Hamburku za měření na světlem indukovaných fázových přechodech v korelovaných elektronových systémech. Vysoce speciální problém Cavelieri popsal v 21stránkové práci v angličtině. Badatelce Melanii Schnellové (ročník 1978) z Ústavu Maxe Plancka pro strukturu a dynamiku materiálů Akademie předala Cenu za chemii za práce o nových metodách vhodných pro studium rotačních spekter při extrémně nízkých teplotách. Konkrétně se zabývala spektry acenaftenů, alaninu a pepřového oleje.

Na plenárních zasedáních Akademie zaznely vždy další přednášky, v roce 2015 to byly referáty nových členů Akademie, kteří byli zvoleni za řádné členy: filolog D. Gönske (ročník 1960), neurofyzikolog R. Jahn (ročník 1950), socioložka T. Scheerová (ročník 1964) a historik D. Schumann (ročník 1958). V ročence jsou též dva nekrology: o bývalé akademičce Margot Kruseové (1928–2013) jej napsal akademik M. Föcking (ročník 1962) a o Wilfriedu Barnerovi (1937–2014) akademik R. Lauer (ročník 1954).

V části ročenky věnované plánům Akademie se uvádějí zprávy komisí. Zajímavé je číst o záměrech akademií sdružených v Unii německých akademií věd, tedy i Akademie Göttingen. Spolupráce akademií tvoří nejpestřejší spektrum vědeckých témat, navíc je účinná při vydávání edic.

Gaussovou profesurou byli v roce 2015 poctěni americký astronom M. F. A'Hearn, chemický fyzik X. Yang, americký fyzik D. K. Campbell a britský matematik T. Wooley.

V závěru ročenky jsou uvedeni sponzoři Akademie, její právní základy (stanovy a statuta) a pravidla k udělování medailí.

Pro běžného českého vědce, tedy humanistu, přírodovědce a technika, je ročenka kromě cenných informací o vědě v Německu, konkrétně v Göttingen, zdrojem jistých výzkumných témat, která by se dala dělat i v Česku.

Kniha „Jahrbuch der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen“ stojí za přečtení či alespoň za prolistování. Je (nebo bude) snad dostupná ve velkých českých vědeckých knihovnách.

JIŘÍ JINDRA

MAX-PLANCK-GESELLSCHAFT (výroční zpráva za r. 2016)

Výroční zpráva (*Jahresbericht*) německé Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften ve své knižní německo-anglické podobě je už na první pohled sličná a reprezentativní publikace o 168 stránkách plus 31 stran nekrologů. Notoricky známá poučka, že tempo rozvoje vědy a techniky se stále stupňuje, našla i své vyjádření v oblasti „mladých“ dějin; zde se mluví o jejich *pádivosti*. (To je tedy důvodem, proč předloňskou výroční zprávu MPG pokládáme už za historický materiál.)

Sociologové mezi historiky vědy by zde na zmiňovaných 31 stránkách obsahujících dvanáct stručných životopisů předních německých vědců našli dost podkladů k úvahám o vlivu domácího (= nacisticky „říšského“) prostředí na životní dráhu budoucího významného vědce. Pro ty, kteří sledují genderovou stránku dnešních dějin vědy, jistě není bez zajímavosti, že z 11 povolanych „na nejvyšší úroveň“ (= na ředitelské místo v ústavech) jsou 4 ženy. (A jsou to většinou málo „femininní“ obory – ústav pro umělou inteligenci, vývojovou biologii, psycholinguistiku a výzkum polymerů.)

To ovšem není hlavní důvod, proč této publikaci věnovat pozornost. Max-Planck-Gesellschaft patří nesporně a právem mezi nejen evropsky, ale i světově významné vědecké instituce a zprávy o její činnosti odrážejí proměny a trendy v „pádícím“ čase vývoje a rozvoje vědy. Má celkem 83 ústavů a zařízení, ale při zakládání či „inovaci“ nových se stále drží své staré tradice, „Harnackova principu“, že ústavy se budují „kolem excelentní vědecké osobnosti“.

Dnešní síť ústavů MPG je již – po sjednocení Německa – víceméně dobře rozprostřena po celém státním území. Nejvíce ústavů (5) je v sjednoceném hlavním městě, po čtyřech je ve Frankfurtu n/M, Garchingu, Göttingen a v Kolíně n/R. V zahraničí působí MPG v Brazílii, Itálii, Lucembursku, Holandsku a USA.

Za nejdůležitější událost v MPG roku 2016 označil její předseda profesor M. Stratmann (obor – výzkum železa) zapálení vodíkového plazmatu v nově vyvinutém aparátu za osobní účasti kancléřky Merkelové v Ústavu pro fyziku plazmatu. Je to pokládáno za milník v úsilí o trvalé ekologické získávání energie.

V Bádensku pak v prosinci 2016 byl zahájen provoz „Cyber Valley“ – Ústavu pro inteligentní systémy – a to za spolupráce dvou univerzit, země Baden-Württemberg a šesti velkých podniků (mj. Daimler, BMW, Porsche). Také tato akce proběhla za vysoké vládní účasti.

Kapitola o rozpočtu, ziscích a ztrátách v r. 2016 by si vyžádala specializovaný referát. Zde jen uvádím, že celkový příspěvek činil 1 728 275 euro (oproti 1 689 989 euro za r. 2015).

Pod tlakem velkých aktivistických společností se MPG též zabývala vypracováním nových zásad pro používání zvířat ve vědeckých pokusech: trvá na tom, že k řadě

experimentů je používání pokusných zvířat nezbytné, ale bude maximalizovat jejich „komfort“ a minimalizovat jejich „zatížení“.

Za základní faktor úspěchu i nadále MPG pokládá „získávání nejlepších mozků“. Úspěchy na tomto poli dokládá faktem, že od r. 1948 do r. 2016 patřilo 18 nositelů Nobelovy ceny do řad této vědecké společnosti. Do této oblasti samozřejmě stále patří i výchova vědeckého dorostu – od r. 2000 působí v MPG mezinárodní výzkumnická škola. Za zmínku (a obdiv) stojí též program MINERVA, stále rozšiřovaný a zdokonalovaný s cílem všestranné podpory žen – vědkyň v ústavech MPG. V Ústavu pro dějiny věd (MPG Institut für Wissenschaftsgeschichte) je to Elaine Leong(ová) se zaměřením na dějiny medicíny v ranném novověku.

MPG se i nadále chce věnovat základnímu výzkumu, ale při tom hodlá stále hledat nové úkoly a „inovace“, které mohou najít uplatnění v praxi. Příklon ke klasickému a i u nás známému „spojení vědy s praxí“ je stále zřetelnější. S trochou zjednodušení lze konstatovat, že koncepce dnešní MPG odpovídá „Wichterlovskému pojetí“ akademického výzkumu.

JINDŘICH SCHWIPPEL

PS Ze seznamu pracovišť definitivně zmizel původně agilní a svými fondy bohatý Archiv MPG, o jeho sbírky se stará Ústav pro dějiny vědy. Překvapivě je zde jmenovitě uvedena výzkumná skupina pro epistemologii moderní akustiky pod vedením Viktorie Tkaczyk. (O existenci archivu výroční zpráva mlčí.)

Seminář na Albertově

Dne 14. února 2018 proběhl jednodenní seminář „Moderní elektroanalytické metody“, který uspořádala Česká společnost chemická (ČSCH), Katedra analytické chemie Přírodovědecké fakulty UK a Ústav fyzikální chemie Jaroslava Heyrovského AV ČR za sponzorování firmou Metrohm ČR.

Na semináři před velmi početným auditoriem odezněly v úvodu dvě přednášky, které byly věnovány památce dvou významných osobností české chemie. Přednáška R. Metelky (Univerzita Pardubice) o současných aplikacích uhlíkových tištěných elektrod v elektrochemických (bio)senzorech byla dedikována profesoru Karlu Štulíkovi, bývalému vedoucímu Katedry analytické chemie. Druhou přednášku měl profesor E. Paleček (Biofyzikální ústav AV ČR Brno), který ji nazval „Od oscilografické polarografie ke strukturně citlivé analýze biomakromolekul s Michaellem Heyrovským“ a věnoval památce nedávno zesnulého Michaela Heyrovského. Nutno dodat, že E. Paleček, v polovině 50. let 20. století už graduovaný chemik, se stal žákem profesora Jaroslava Heyrovského, takže Palečkův styk s rodinou Heyrovských byl dlouhodobý a vyústil po smrti J. Heyrovského ve spolupráci s jeho synem.

Po zmíněných dvou přednáškách seminář pokračoval dalšími půlhodinovými přednáškami. J. Labuda (Slovenská technická univerzita Bratislava) přednášel o citlivosti struktur DNA ke kvantovému tečkám a ultrafialovému záření, hodnocené elektrochemickým DNA biosenzorem.

O elektrochemických imunosenzorech v diagnostice nádorových onemocnění pomoci jednoduchých až multiplexních analýz referovala L. Korecká z pardubické univerzity. Další příspěvek z téže univerzity přednesl T. Syrový na téma „Elektrochemie

v oblasti tištěné elektroniky“. J. Vacek (Univerzita Palackého, Olomouc) hovořil o aplikaci chirálních DNA afinitních ligandů pohledem elektrochemika.

Firma Metrohm uděluje studentům ceny za jejich práce v oblasti elektrochemie, jejichž předání proběhlo během semináře. Na jeho závěr pracovník Metrohmu P. Barath informoval o nových perspektivách přístrojového vybavení elektrochemických laboratoří. Seminář byl rozhodně úspěšný a poskytl nové poznatky o senzorech a jejich použití v různých oblastech chemie i biochemie. Ještě třeba dodat, že seminář moderoval s četnými velmi cennými poznámkami k přednáškám profesor Jiří Barek, předseda odborné skupiny analytické chemie ČSCH a vedoucí Katedry analytické chemie UK.

JIŘÍ JINDRA

Dějiny hutní výroby v Čechách

Dne 7. prosince 2017 se konal v Národním technickém muzeu (NTM) 57. seminář z dějin hutní výroby. Setkání mělo komorní ráz, jen 25 odborníků, příspěvky byly většinou věnovány litině, částečně i kovům obecně.

Zdeněk Kunický z Kovohutí Příbram referoval o šachtové peci na výrobu olova a stříbra z příbramských rud. Jedna z pecí (bylo jich původně 8) byla v provozu 135 let (až do roku 1997). V příbramských kovo hutích se za 700 let existence vytavilo 7 000 tun stříbra; v šachtových pecích se za období 1862–1997 vytavilo 3 200 tun stříbra a 37 100 tun olova. Rudolf Šimek z Podbrdského muzea v Rožmitálu pod Třemšínem prezentoval sortiment výroby rožmitálské slévárny, což byly většinou liti nové kříže, ale i liti nové sochy (např. oblíbený

sv. Jan Nepomucký). Jeden výrobek z Rožmitálu je i v Praze, jde o litinovou bránu Salmovského paláce na Hradčanech. Jana Bělová (Muzeum hl. města Prahy) seznámila účastníky s litinovými předměty, které vlastní muzeum a které se jistým způsobem váží k Praze. Jde o drobnější předměty zhotovené ve slévárnách v Hořovicích, Novém Jáchymově, Rožmitálu a ve Zbirohu; šperky a některé další předměty denní potřeby mají předlohy z gliwických vzorníků. Ve všech uvedených přednáškách jejich autoři použili při prezentacích zdařilé fotografie předmětů, objektů a osobností. Čtvrtý referát přednesl Martin Lang z Muzea Středních Brd ve Strašicích. Vypravil se s fotoaparátem na hořovický hřbitov, kde jsou pohřbeni v hrobech a hrobkách Pešíkovi z Komárova, hrabata z Vrbna a Bruntálu, rytíř Václav Rosenbaum a knízkata Hanavská, tedy „železní aristokraté“ toho kraje. Jiří Jindra z Ústavu pro soudobé dějiny AVČR hovořil o Františku Waldovi starším (1861–1930), který byl zaměstnán 25 let v kladenských železárnách jako šéchemik a který později byl profesorem ČVUT (mj. metalurgie). Referent upozornil na Waldovu korespondenci se slavným fyzikem a filosofem Ernstem Machem (1838–1916). Tomáš Elbel, emeritus katedry metalurgie a slévárenství Vysoké školy báňské (VŠB) se v přednášce (spoluautor doc. Rudolf Kořený) zabýval životem a dílem profesora VŠB Josefa Příbyla (1915–1996) a jeho přínosem pro české slévárenství. Roku 1970 byl Příbýl odvolán, nesměl přednášet, a proto VŠB opustil. Žil pak v Českých Budějovicích a dále pracoval, má na kontě i jako spoluautor stovky prací, z toho 11 monografií. Tentýž referent přednesl za doc. Kořeného práci o bronzové bustě Georgia Agricoly (1494–1555) umístěné ve vestibulu VŠB, kterou zhotovili na katedře slévárenství VŠB podle sádrového

modelu zapůjčeného NTM. Jindřich Čeládník (Muzeum hl. města Prahy) seznámil účastníky semináře s osudy bronzového pomníku litevského velkoknížete Vytautase Velikého (1392–1430), umístěného v litevském Kaunasu (velkokníže je národním litevským hrdinou); sochu odlili v dílnách litevských železnic a odhalili v roce 1932, pak byla ale sovětskou vládou zničena a teprve v roce 1990 díky sbírce obnovena. O výhledové studii k rozvoji Železáren Bílá Cerkv (ŽBC) v Hrádku hovořila Edita Cestrová ze Stavební fakulty ČVUT. V 50. a 60. letech 20. století mělo dojít k jejich přestavbě a rozšíření, ale tyto plány se dnes považují za utopické. Petr Kašing z Archivu VŠB podal ucelený přehled hutnického vzdělávání na VŠB v Ostravě od vzniku Hutnické fakulty do konce roku 1968. Jako významné učence a pedagogy fakulty uvedl profesory Glazunova, Dobnera, Myslivce a Jirkovského.

Diskuse k předneseným příspěvkům se omezila jen na dotazy, případně na doplňující informace. Příspěvky mohou referenti publikovat v Rozpravách NTM, které vyjdou v roce 2018. Jejich editorkou bude I. Laboutková, která dobře zorganizovala i proběhlý seminář.

JIŘÍ JINDRA

Kolokvium Vizualita – věda – vnímání

Dne 26. června 2018 proběhlo na Katedře filosofie a dějin přírodních věd PŘF UK kolokvium nazvané Vizualita – věda – vnímání. Záměrem kolokvia bylo vytvořit prostor pro mezioborovou reflexi současné i historické vědecké ilustrace. Ilustrace bývá většinou považována za doprovod psaného textu, který má učinit přístupnějším či srozumitelnějším,

má tedy dekorativní, ale zároveň i vysvětlující funkci. Jaká je ovšem role ilustrace ve vědě? Dokážeme určit kritéria, která omezují výtvarné vyjádření tak, aby byla zachována dokumentační hodnota studovaných předmětů? Jak se má lineární, diskursivní výklad, vystavený podle určitých logických i stylistických pravidel, k ilustraci, která sdělované ukazuje naráz? Jakým způsobem proces ilustrace ovlivňuje smyslovou zkušenost autora se zkoumanými předměty? Těchto a dalších témat se dotkli přednášející, kteří vycházeli z různých oborů. Právě díky interdisciplinaritě se celý den naplnil zajímavými a inspirativními diskusemi.

Po zahajujícím proslovu Elišky Fulínové, která zmínila důležitost zobrazování v různých historických etapách a poukázala na to, že některé otázky spjaté s povahou ilustrace jsou nadčasové, následovaly epistemologicky laděné přednášky Tomáše Kolicha o vizuální metafoře Waddigtonovy „epigenetické krajiny“ a Kristiny Kolibačové o vizualizaci mrtvého lesa, ale také referát Matěje Pudila, který se zaměřil na práci botaničky

Agnes Arberové, především na část popisující vztah mezi ilustrací a jejím autorem. Více historizující pohled na problematiku přinesly příspěvky Lucie Čermákové o významu kresby jako analytického nástroje pro vědce samotného, Karla Chobota o smyslu dějin entomologické ilustrace, Terezy Liepoldové a Romana Figury o dějinách diskuse mezi preformismem a epigenetickými teoriemi nebo Jiřího Neustupy o historických mikroskopických preparátech rozsivek. Na závěr zazněla současná reflexe vědecké ilustrace v přednášce Ondřeje Koukola o mykologické ilustraci a Vojtěcha Abraháma o vizualizaci pylových zrn.

Dlouhodobým záměrem organizátorů je vytvořit platformu pro setkávání nad tématy jako je vědecká ilustrace, ale také nad obecnějšími otázkami vnímání/pozorování a následné vizualizace ve vědeckém poznání. Pro všechny, koho by téma zaujalo, je více informací připraveno také na stránce vizualita-veda-vnimani.cz.

LUCIE ČERMÁKOVÁ

ZPRÁVY

Úspěšná kniha. Otto Wichterle. Vzpomínky.
Praha, Academia, 2017, 321 s.
ISBN 78-80-200-2769-6

Nakladatelství Academia vydalo v roce 2017 již potřetí knihu Otty Wichterleho Vzpomínky. Vzhledem k tomu, že tato kniha vyšla i v jiných nakladatelstvích, je to už páté vydání. V nynější době už se neuvádí počet vydaných výtisků, takže kolik exemplářů Vzpomínek existuje, nevím, ale pět vydání svědčí o neobyklé úspěšnosti. Wichterlovy Vzpomínky

jsou typická memoárová publikace. Čtenář se seznámí s autorovou rodinou, dozví se o autorových studiích a o předválečném působení na VŠCHT Praha, o jeho činnosti za 2. světové války a o poválečném profesоровání na VŠCHT, které skončilo v roce 1958 a na něž navázalo založení Ústavu makromolekulární chemie ČSAV, zejména však o jeho výzkumu v oboru makromolekulární chemie a jeho vynálezu měkkých kontaktních čoček, jeho politickém angažmá v Pražském jaru 1968 atd. Kdo Vzpomínky nečetl, přišel o mnohé, doporučuji se s nimi seznámit.

J. JINDRA

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume LI – 2018

číslo / number 1

Vedoucí redaktor

Editor-in-chief

Tomáš Hermann (PřF UK, ÚSD AV ČR)

Výkonná redaktorka

Executive editor

Lucie Čermáková

Jazyková redaktorka

Language editor

Hana Barvíková

Redakční rada

Editorial board

Martin Dinges (Stuttgart, BRD), Pavel Drábek (Roztoky u Prahy), Helena Durnová (MU, Brno), Petr Hadrava (AV ČR, Praha), Ivan Jakubec (UK, Praha), Jan Janko (Praha), Milena Josefovičová (AV ČR, Praha), Jiřina Kalendovská (MU, Brno), Vladimír Karpenko (UK, Praha), Stanislav Komárek (UK, Praha), Ladislav Kvasz (UK, Praha), Christoph Meinel (Regensburg, BRD), Milada Sekyrková (UK, Praha), Jan Surman (Uni-Erfurt, BRD), Petr Svobodný (UK, Praha), Michal Šimůnek (AV ČR, Praha), Martin Šolc (UK, Praha), Zdeněk Tempír (Praha)

Adresa redakce

Editorial address:

Viničná 7, 128 00 Praha 2, [+420] 605440966

dvt.redakce@gmail.com, lucie.cermakova@gmail.com

DTP

Nakladatelství Pavel Mervart

Tisk / Print

Powerprint, s. r. o., Praha

Distribuce

Informace o předplatném (CZ, SK) podá a objednávky přijímá redakce. Rozesílá DUPRESS.

Please send all foreign orders to: MYRIS TRADE Ltd., P. O. Box 2, V Štíhlách 1311/3, 142 00 Prague 4, Czech Republic, e-mail: myris@myris.cz

Adresa Společnosti pro dějiny věd a techniky

Address of the Society for the History of Sciences and Technology (Prague)

Ústav dějin UK a Archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

[+420] 224491475, 224491468, roman.elner@ruk.cuni.cz

Bližší informace o časopisu a SDVT / More information on the journal and Society

Web

<http://sdvt.cz>

© Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha 2018

ISSN 0300-4414

Časopis vychází s finanční podporou Akademie věd ČR.

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume LI – 2018

číslo / number 1

DĚJINY VĚD A TECHNIKY jsou vědecký recenzovaný časopis zaměřený na původní články z dějin přírodních a exaktních věd, techniky a věd příbuzných. Vítána jsou také témata o aplikacích těchto věd (dějiny architektury, medicíny a umění, vztah vědy a společnosti, vědní politika atd.) i jejich přesazích ke společenským vědám, resp. statě o jednotlivých disciplínách v rámci teorie, filosofie a sociologie vědy, obecných, kulturních a intelektuálních dějin, dějin vzdělanosti, dějin idejí apod.

Časopis je vydáván od roku 1968. Vychází čtvrtletně jako členský časopis Společnosti pro dějiny věd a techniky (založena 1965) s finanční podporou Rady vědeckých společností ČR. Časopis byl zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR (schváleném Radou pro výzkum a vývoj 20. června 2008) a je v několika prestižních akademických databázích (ERIH, CEJSH ad.). Evidenční číslo v databázi Ministerstva kultury ČR je E 4961 (evidováno 1. 1. 1970).

Časopis uveřejňuje nejnovější výsledky původního výzkumu v podobě článků, zařazuje i *diskusní příspěvky* z této tematiky a *materiálová sdělení*, doplňuje je o *recenze* vyšlých prací nebo jejich stručné anotace v rubrice *Zprávy z literatury* a v rubrice *Kronika* informuje o nedávných akcích z oboru. Přijímány jsou příspěvky v češtině i světových jazycích (angličtina, francouzština, němčina).

HISTORY OF SCIENCES AND TECHNOLOGY is a scientific peer-reviewed journal whose aim is to present original articles on topics from history of natural and exact sciences, technology, and related sciences. It also welcomes contributions on various applications of these sciences (history of architecture, medicine and arts, relations between science and society, science policy, and the like), their interface with social sciences and humanities, and articles on particular scientific disciplines within the conceptual framework of theory, philosophy, and sociology of science, eventually also general history, history of culture, history of ideas, education, etc.

The journal appears since 1968. It is published quarterly as a membership journal of the Society of the History of Sciences and Technology, which was founded in 1965, with the financial support of the Council of Scientific Societies of the Czech Republic. The journal is included in prestigious academic databases (ERIH, CEJSH, etc.) and registered in the database of the Ministry of Culture of the Czech Republic under the number E 4961 (filed on January 1, 1970).

This journal publishes the most recent results of original research in the form of *articles*, includes *discussions* on relevant topics and material *communications*, and complements the published material by *reviews* of publications or their brief abstracts in the section *Reports from Literature*. The *Chronicle* section informs our readership about recent events (e.g. conferences, exhibitions) in relevant fields. Contributions can be submitted in Czech or world languages (English, French, German).

